

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра технологічної і професійної освіти та загальнотехнічних
дисциплін

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ
З ПРОДУКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ
ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота
здобувача освітнього ступеня «магістр»
спеціальність 014.10 Середня освіта
освітньої програми:
«Середня освіта: трудове навчання та
технології. Технічна та комп'ютерна
графіка»
Морозова В.Г.
Керівник: к.п.н., доц. Букатова О.М.
Рецензент: к.п.н., доц. Звекова В.К.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри технологічної і професійної
освіти та заочного навчання (назва випускової кафедри)
протокол № 6 від «28» червня 2021 р.

Завідувач кафедри
Медерова О.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК
«26» січня 2022 р.

Оцінка 83 добре
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК
Курієнко Л.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

до кваліфікаційної роботи «Педагогічні засади особливостей поєднання навчання з продуктивною працею в умовах реформування політехнічної освіти» Морозова Валерія Георгіївича - здобувача освітнього ступеня «магістр», спеціальності: 014 Середня освіта, освітньої програми: «Середня освіта: трудове навчання та технології. Технічна та комп'ютерна графіка»

Магістерське дослідження «Педагогічні засади особливостей поєднання навчання з продуктивною працею в умовах реформування політехнічної освіти» спрямоване на теоретичне обґрунтування та практичне дослідження проблеми поєднання навчання з продуктивною працею в умовах реформування політехнічної освіти. Проблема зв'язку навчання з виробничою працею являє собою фундаментальне завдання функціонування системи освіти як соціального інституту. Разом з тим, вона є менш за все розробленою і дискутованою. Тому не дивно, що в більшості сучасних наукових досліджень не можна знайти теоретичного обґрунтування тих дидактичних засобів, які можуть бути використані для такого зв'язку.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 79 сторінок, з них 75 сторінок основного тексту.

Актуальність теми магістерського дослідження обумовлена тим, що пізнавальна і виховна цінність виробничої праці залишається високою навіть тоді, коли дуже важко або навіть неможливо прямо пов'язати з нею набуті знання, хоча, як стверджує практика, неприпустимо штучно пов'язувати ці два процеси.

Об'єктом дослідження є педагогічний процес трудового і професійного навчання учнів в середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – це педагогічні особливості формування трудових і професійних навичок роботи в учнів старших класів середньої загальноосвітньої школи.

Метою магістерського дослідження є провести аналіз педагогічних особливостей формування в учнів професійних компетентностей, які формуються на основі поєднання процесу навчання з виробничою працею в умовах нових економічних відносин.

Досягненню поставленої мети сприятиме рішення наступних завдань:

1. Проаналізувати наукові дослідження класиків педагогіки з виробничої праці;
2. Розглянути форми поєднання виробничої праці і навчання в загальноосвітніх школах України;
3. Визначити зміст, обґрунтувати методи і форми організації виробничої праці здобувачів освіти;
4. Провести аналіз основних напрямків використання виробничої праці;
5. Обґрунтувати можливості використання інноваційних технологій в сучасній загальноосвітній школі.
6. Розробити характеристику рівнів розвитку трудових об'єднань школярів та положення про кооператив школярів.

За результатами роботи зроблено висновки, що в умовах національного і культурного відродження України, створення і реалізації концепції національної школи, пошуку нових підходів до визначення змісту і основних напрямків діяльності професійної школи з підготовки освічених, культурних, висококваліфікованих, конкурентоздатних робітників зростає необхідність осмислення історичного досвіду. Сучасне виробництво вимагає від робітників працелюбства, енергійності, високого професіоналізму, здатності самостійно обирати сферу діяльності і ініціативи. Однією з умов формування цих якостей є покращення і вдосконалення освітнього процесу в професійній школі. Цьому, безумовно, буде сприяти освоєння наукового і практичного досвіду розвитку професійної школи в Україні. В сучасних умовах економічної кризи доцільно використовувати його з метою формування національної

самосвідомості майбутнього робітника, професійного самовизначення, тактики соціальної поведінки.

Правильно оцінити і врахувати зміни, які відбулися в галузях науки і техніки, а відповідно вони спричинили зміни в системі освіти, надати прогноз в галузі підготовки трудових ресурсів, обрати оптимальний шлях досягнення цієї мети, розумно використати об'єктивні фактори підготовки робітників в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості означає створити умови для прискорення зростання економічного потенціалу нашої незалежної держави.

SUMMARY

to the qualification work "Pedagogical principles of combining learning with productive work in terms of reforming polytechnic education" Morozov Valeriy Georgievich - applicant for a master's degree, specialty: 014 Secondary education, educational program: "Secondary education: labor training and technology. Technical and computer graphics »

The master's study "Pedagogical principles of combining learning with productive work in the reform of polytechnic education" is aimed at theoretical justification and practical study of the problem of combining learning with productive work in the reform of polytechnic education. The problem of linking learning with productive work is a fundamental task of the education system as a social institution. However, it is the least developed and discussed. It is therefore not surprising that in most modern scientific research it is not possible to find a theoretical justification for those didactic tools that can be used for such a connection.

The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, list of references. The total volume of the master's study is 79 pages, of which 75 pages are the main text.

The relevance of the topic of master's research is due to the fact that the cognitive and educational value of industrial work remains high even when it is very difficult or even impossible to directly relate acquired knowledge, although, according to practice, it is unacceptable to artificially link the two processes.

The object of research is the pedagogical process of labor and professional training of students in secondary school.

The subject of research is pedagogical features of formation of labor and professional skills of work at pupils of senior classes of secondary school.

The purpose of the master's research is to analyze the pedagogical features of the formation of students' professional competencies, which are formed on the basis of combining the learning process with productive work in the new economic relations.

The solution of the following tasks will promote achievement of the set purpose:

1. To analyze the research of the classics of pedagogy in industrial labor;
2. To consider the forms of combining industrial work and education in secondary schools of Ukraine;
3. To determine the content, justify the methods and forms of organization of production work of students;
4. To analyze the main areas of use of productive labor;
5. To substantiate the possibilities of using innovative technologies in a modern secondary school.
6. Develop a description of the levels of development of labor associations of students and regulations on the cooperative of students.

Based on the results of the work, it is concluded that in the conditions of national and cultural revival of Ukraine, creation and implementation of the concept of national school, search of new approaches to determining the content and main directions of vocational school training of educated, cultural, highly skilled, competitive workers. Modern production requires from workers diligence, energy, high professionalism, the ability to independently choose the field of activity and initiative. One of the conditions for the formation of these qualities is the improvement and refinement of the educational process in a vocational school. This, of course, will contribute to the development of scientific and practical experience in the development of vocational schools in Ukraine. In modern conditions of economic crisis it is expedient to use it for the purpose of formation of national self-consciousness of the future worker, professional self-determination, tactics of social behavior.

Properly assess and take into account the changes that have occurred in the fields of science and technology, and accordingly they have caused changes in the education system, provide a forecast in the field of training, choose the best way to achieve this goal, use reasonable objective factors to train workers. language and interdependence means to create conditions for accelerating the growth of economic potential of our independent state.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ІДЕЇ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ВИРОБНИЧОЮ ПРАКТИКОЮ	
1.1. Виробнича праця в наукових дослідженнях класиків педагогіки.....	8
1.2. Форми поєднання виробничої праці і навчання в загальноосвітніх школах України.....	16
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ВИРОБНИЧОЮ ПРАЦЕЮ	
2.1. Зміст, методи і форми організації виробничої праці здобувачів освіти..	20
2.2. Основні напрямки використання виробничої праці.....	33
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАЦІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ	
3.1. Інноваційні технології в сучасній загальноосвітній школі.....	56
3.2. Характеристика рівнів розвитку трудових об'єднань школярів.....	64
3.3. Розробка положення про кооператив школярів.....	66
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах глобальної економічної та соціальної кризи усе чіткіше проявляється протиріччя між потребами суспільства у випускниках загальноосвітньої школи з певним соціально-трудоим досвідом та недостатньою його сформованістю за роки навчання в загальноосвітніх установах.

Відомо, що функції системи освіти полягають у цілеспрямованому навчанні і вихованні зростаючого покоління з метою успадкування культури і традицій свого народу, забезпечення соціалізації і розвитку кожного громадянина. Освітній процес являє собою складний комплекс різноманітних впливів на особистість і містить моральні, духовні, естетичні, економічні, екологічні, фізичні, трудові та інші складові. В сукупності вони визначають світогляд індивіда.

Багаточисельні психолого-педагогічні дослідження зв'язку виробничої праці з навчанням підтверджують, що в процесі виробничої праці утворюються сприятливі умови для поєднання морального і естетичного виховання школярів. Важливе значення вона має також і для фізичного розвитку особистості. Адже посилена праця зміцнює нервову систему, сприяє фізіологічному розвитку молодого організму.

Разом з тим ставлення вчених-педагогів до проблем виробничої праці в загальноосвітній школі є неоднозначним і, в більшості випадків, негативним. Вважають, що це наслідки неправильної її організації в попередні роки.

Для того, щоб довести педагогічну доцільність виробничої праці та відстояти ідею її впровадження в загальноосвітній школі, необхідно добитись єдиного підходу до її визначення як філософської категорії. Часто виробничою вважають діяльність, результатом якої є лише матеріальні блага. Але це не зовсім так; духовний продукт також може вважатись її наслідком. Так, наприклад, розумова праця може бути продуктивною, якщо має не лише навчально-тренувальне значення, а є підставою для створення суспільно

корисного продукту. Наприклад, на заняттях у майстернях учень запропонував оригінальне рішення технічної задачі з використанням нової технології виготовлення виробу, що і було реалізовано на практиці. [19, с. 121]

Для того, щоб надати повне визначення, що таке виробнича праця, зокрема відносно певної вікової категорії школярів, необхідно проаналізувати, якими є її завдання і зміст, їх відображення в директивних документах і психолого-педагогічних дослідженнях і т.д.

Якщо абстрагуватись від загального розуміння виробничої праці, то вона повинна передбачати утворення матеріальних і духовних цінностей для різних сфер суспільного життя; втілюватись в ході класних і позакласних форм організації освітнього процесу, бути посиленою з урахуванням вікових особливостей учнів; реалізовуватись для загальних благ, бути економічно необхідною для нашої країни, відповідно оплачуватись, будуватись як на безпосередніх, так і опосередкованих економічних відносинах; повинен формувати високі моральні якості особистості, національну самосвідомість, чинити сприяння всебічному розвитку індивіда.

Практика показує, що участь дітей у виробничій праці повинна бути пов'язана з їх включенням до структури демократичних і гуманістичних людських відношень, найбільш прогресивних форм колективної трудової діяльності, де учні зможуть проявити себе виконавцями, керівниками і власниками засобів виробництва.

Характеризуючи виробничу працю учнів, слід визначити специфічні особливості її у порівнянні з роботою дорослих. Цілком закономірно, що основною діяльністю робітників є виробництво матеріальних благ, а робота школярів має, насамперед, навчально-виховну мету.

Пізнавальна і виховна цінність виробничої праці залишається високою навіть тоді, коли дуже важко або навіть неможливо прямо пов'язати з нею набуті знання, хоча, як стверджує практика, неприпустимо штучно пов'язувати ці два процеси.

Проблема зв'язку навчання з виробничою працею являє собою фундаментальне завдання функціонування системи освіти як соціального інституту. Разом з тим, вона є менш за все розробленою і дискутованою. Тому не дивно, що в більшості сучасних наукових досліджень не можна знайти теоретичного обґрунтування тих дидактичних засобів, які можуть бути використані для такого зв'язку. [23, с. 208]

Як вченим, так і педагогам-практикам відома оригінальна і часто несумісна логіка науки і техніки, навчання і праці, засвоєння наукових законів і закономірностей, та їх використання на виробництві. Тому і потрібно, щоб праця школярів тісно перетиналась з процесом оволодіння теоретичними знаннями. Цьому питанню приділялась певна увага як у вітчизняній педагогіці, так і за кордоном: визначались шляхи і засоби, які передбачали використання знань у виробничій праці, розроблялись дидактичні системи, які органічно вводили показники (результати) праці в теоретичне навчання. Але успіхів у вирішенні цієї проблеми не було досягнуто на тому рівні, якого вимагає життя.

Якщо проаналізувати проблему поєднання навчання з виробничою працею дещо глибше, ніж це робилось, то можна побачити, що вона полягає не в тому, щоб формувати в учнів певні вміння та навички практичної діяльності, а щоб зорієнтувати навчання школярів взагалі на працю і творчість.

Наукові джерела надають багато інформації про те, що загальноосвітні предмети мають велике значення для формування готовності суб'єктів навчання до виробничої праці. Великою частиною акцентується увага на показі практичного значення цих дисциплін, але слабо висвітлюється їхня роль у становленні особистістних якостей зростаючого покоління. Разом з тим весь комплекс завдань виховання особистості може бути успішно розв'язаний лише у поєднанні теоретичної і практичної підготовки.

Недоліки в організації виробничої праці, які мали місце раніше, можна пояснити багатьма причинами. Однією з них було те, що трудова діяльність школярів не визначалась інтелектуальним змістом. Суб'єктів навчання мало залучали до самоврядування, не використовувався принцип самоорганізації і

т.п. Через це виникло протиріччя: якщо учні ґрунтовно вивчають основи наукових знань, а їх виробнича праця носить елементарні форми і зорієнтована на виконавчу дисципліну, то сучасною виробничою тенденцією є інтелектуалізація практичної діяльності, широке залучення робітників до управління і т.п. Спрацьовує закономірність: якщо праця відірвана від навчання і виховання, вона каліче дитину; якщо ж вона поєднана з розумовим та фізичним вихованням, а також з технічним навчанням, якщо забезпечені всі умови її реалізації, які повністю відповідають вимогам соціальної гігієни, то вона стає найголовнішим і незамінним засобом формування гармонічно розвиненої особистості.

Вивчаючи проблему поєднання навчання з виробничою працею, слід відзначити, що вона вимагає детального припрацювання, особливо умов та засобів її реалізації. Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми надає можливість попередньо заздалегідь визначити деякі аспекти вирішення цього питання.

Отже, **мета даної кваліфікаційної роботи** – провести аналіз педагогічних особливостей формування в учнів професійних компетентностей, які формуються на основі поєднання процесу навчання з виробничою працею в умовах нових економічних відносин.

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що ефективність і якість знань школярів з предметів природничого циклу можна значно підвищити, а інтерес до набуття цих знань підняти на новий рівень, якщо процес навчання буде тісно пов'язаний з виробничою працею.

Об'єктом дослідження є педагогічний процес трудового і професійного навчання учнів в середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – це педагогічні особливості формування трудових і професійних навичок роботи в учнів старших класів середньої загальноосвітньої школи.

Виходячи з мети, об'єкта, предмета і гіпотези дослідження, були поставлені наступні **задачі**:

1. Проаналізувати наукові дослідження класиків педагогіки з виробничої праці;
2. Розглянути форми поєднання виробничої праці і навчання в загальноосвітніх школах України;
3. Визначити зміст, обґрунтувати методи і форми організації виробничої праці здобувачів освіти;
4. Провести аналіз основних напрямків використання виробничої праці;
5. Обґрунтувати можливості використання інноваційних технологій в сучасній загальноосвітній школі.
6. Розробити характеристику рівнів розвитку трудових об'єднань школярів та положення про кооператив школярів.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ІДЕЇ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ВИРОБНИЧОЮ ПРАКТИКОЮ

1.1. Виробнича праця в наукових дослідженнях класиків педагогіки

Виховання всебічно розвиненої особистості в умовах ринку та складних соціальних змін нерозривно пов'язане з принципом поєднання навчання з виробничою працею

Ідея поєднання навчання з виробничою працею виникла на тлі промислового розвитку і отримала розповсюдження і підтримку в робочому русі.

Думку про поєднання навчання з виробничою працею висловлювали представники раннього утопічного соціалізму (Т. Мор, Т. Кампанелла), економісти (В. Петті, Д. Баллерс), демократи-просвітники і педагоги (Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцци) та діячі французької буржуазної революції (Ж. Кондорсе, А. Лаувазьє, Л.М. Лапетельє). Зрозуміло, що в умовах переважання мануфактурного виробництва мова могла йти про поєднання навчання з ремісницькою працею.

Велика заслуга у пропаганді й розвитку ідеї поєднання навчання з виробничою працею належить провідним соціалістам-утопістам.

Шарль Фур'є переконував, що з раннього віку необхідно привчати дітей до праці, оскільки праця розвиває і виховує дітей. Він глибоко переконаний, що шлях до наукової освіти пролягає через виробничу працю. Участь у суспільній праці, за думкою Фур'є, повинна поєднуватись з фізичним, естетичним і соціальним вихованням зростаючих поколінь.

Роберту Оуену належить спроба поєднати фабричну працю дітей з навчанням і створення нових форм трудового виховання і освіти. В «Новому інституті», який він організував в Нью-Ленарсі, діти у віці від 2 до 10 років отримували суспільне виховання та початкову освіту; з 10 років вони

переводились на фабрику і працювали на верстатах, продовжуючи навчання в школі у вечірні години. [35, с. 20]

В дійсності ж видатні досягнення педагогіки, як поєднання навчання учнів з високотехнологічною виробничою працею дітей, було втілено значно раніше – ще наприкінці XVII століття, і його автором став відомий німецький педагог Август-Герман Франке.

В останні роки XVII століття Франке створив цілу систему освітньо-виховних установ, серед яких були:

1. Школа для бідняків, яка називалася вільною, тому що була безкоштовною.
2. Школа для дітей містян або німецька школа – вища початкова школа.
3. Притулок для сиріт, де сироти та покинуті діти жили, вчилися і виховувались.
4. Педагогіум – середня школа.
5. Латинська школа – гімназія, яка готувала до вступу в університет.
6. Вчительська школа або семінарія з трирічним терміном навчання.
7. Вища вчительська школа, яка готувала вчителів для середніх і вищих шкіл.

Франке один з перших серед педагогів розпочав в своїх закладах вивчення фізики, математики, географії, астрономії, ботаніки, анатомії і так званих механічних мистецтв. Тут добре була поставлена профорієнтаційна робота. Зокрема, постійним стало відвідування учнями майстерень і мануфактур, де вони знайомились з матеріалами для роботи, інструментами, послідовністю технологічних операцій, умовами роботи та іншими аспектами професійної діяльності. Перед відвідуванням виробництва учні знайомились з книгою Я.А. Каменського «Світ в картинках», у якій були представлені основні відомості про зміст трудової діяльності з основних спеціальностей.

Однак, найбільшого значення для справи освіти мала організація виробничої праці учнів. Для її забезпечення в закладах Франке було створено відповідну матеріально-технічну базу: тут розміщувалась типографія, книжкова

лавка, бібліотека, аптека і виробничі майстерні. Книжкова лавка і аптека надавали значний прибуток. По всій окрузі йшла добра слава про чудодійні ліки, які були виготовлені руками дітей-сиріт.

Для вивчення практичної діяльності людей учні знайомилися у загальних рисах з землеробством, садівництвом, тваринництвом, пивоварінням, полюванням, риболовлею та іншим. У процесі занять використовувалась спеціальна література, але Франке вважав недостатнім теоретичне вивчення цих питань і пропонував учням знайомитись з усіма доступними видами господарської діяльності людей практично, в першу чергу, вивчаючи ті заняття, які були розповсюджені у місцевості, де жили діти.

Особливо цінним для розвитку дітей Франке вважав заняття так званими механічними мистецтвами, з яких в його закладах культивувались токарна справа, робота з пап'є-маше та виготовлення оптичних приладів. Особливо цінив педагог токарні роботи, оскільки в процесі їх виготовлення учень весь час знаходився в русі. [36, с. 335]

Характерною особливістю занять у майстернях було те, що трудову діяльність скеровував професійно підготовлений майстер, вчитель лише спостерігав за навчальним процесом. Обов'язки майстра передбачали також демонстрацію процесів обробки учнями і виготовлення навчаючих моделей об'єктів праці.

Практичним заняттям в майстернях передували теоретичні заняття, на яких учні знайомились з найважливішими технологічними відомостями, зі старінням та принципом роботи всіх виробів, виготовлялись.

Класики радянської педагогіки науково обґрунтували положення про те, що поєднання навчання з виробничою працею виступає важливим фактором підготовки всебічно розвиненої особистості. Вони проголошували суспільне та безкоштовне виховання всіх дітей, виступили за усунення фабричної праці дітей в її капіталістичній формі і висунули вимогу поєднання навчання з працею в матеріальному виробництві. Їх наукові праці містили тезу про те, що неможна уявити собі ідеалу майбутнього суспільства без поєднання з

виробничою працею молодого покоління: ані навчання і освіта без виробничої праці, ані виробнича праця без паралельного навчання і освіти не могли б бути поставлені на ту висоту, яка вимагається сучасним рівнем техніки і станом наукового знання.

Принцип поєднання навчання з виробничою працею виявився основоположним, керуючим принципом у створенні колишньої радянської трудової школи.

Далі розглянемо форми поєднання виробничої праці і навчання в Україні в 20–30-ті роки минулого століття. В цей час значна увага приділялась розробці і втіленню в практику роботи професійно-технічних закладів освіти нових методів і форм організації навчально-виховного процесу. Провідні педагоги професійного навчання того часу вважали, що необхідно звільнитись від читання сухих лекцій, під час яких аудиторія пасивно слухає, не проявляючи ніякої самостійності; час перейти до активної і раціональної переробки матеріалу.

Наприкінці 20-х років минулого століття органи профтехосвіти України рекомендували бригадно-лабораторну систему занять, яка об'єднувала індивідуальну і колективну форми роботи з вивченням певного обсягу навчального матеріалу і наявністю стабільного розкладу занять. Навчальний процес за тією формою будувався за наступною схемою:

а) вступна лекція-бесіда;

б) обробка навчального матеріалу індивідуально, в бригадах, активна консультація;

в) конференція-підсумки, додаткові пояснення, висновки про наслідки роботи, методичні рекомендації відносно подальшої роботи;

г) за потреби – додаткові конференції.

Вступна лекція-бесіда, в якій розкривався зміст теми, проводилась обов'язково для всієї академічної групи, а не для бригади. Відводилась увага організаційним, методичним, бібліографічним вказівкам, проведенню

експеримента, вказувалось на використання знань на виробництві. Пояснювались вимоги відносно якості і кількості роботи, виконаної учнем.

Пропрацювання матеріалу в бригадах організовувалось під керівництвом викладача. Активна консультація – органічна частина навчального процесу для слабких бригад – проводилась у формі інструктажу. Обробка матеріалу не обмежувалась регламентованими шістьма годинами на день. Під час позаурочної роботи (за планом 3 години) передбачалось виконання вправ, читання додаткової літератури, виправлення помилок, які були допущені під час консультаціїю [33, с. 102]

Під час методичного оформлення бригадної обробки задач великого значення набував розподіл індивідуальних та колективних робіт. Рекомендувалось колективізувати попереднє ознайомлення з матеріалом, розробку основних установок з даної теми, визначення висновків, перевірку відповідей на контрольні запитання. Індивідуалізувати додаткове припрацювання матеріалу, його оформлення, виконання вправ, розрахунків, теоретичну розробку і виконання проектів.

Для організації роботи бригади та окремого учня чітко розроблялись завдання по такій структурі:

- а) визначення цілей;
- б) зв'язок з попереднім матеріалом курсу;
- в) тематичний перелік навчального матеріалу з точним визначенням конкретних джерел;
- г) вказівки відносно послідовності і вибору методів обробки диференційованої задачі, як для індивідуальної, так і для колективної роботи з конкретизацією місця і часу;
- д) визначення кількісних і якісних вимог відносно виконання задачі;
- е) вказівки про засоби самоконтролю і окремо перелік контрольних задач.

Завдання диференціювались відповідно рівню знань учнів. Це забезпечувало досягнення максимального засвоєння знань і уникнення навчальної зрівнялівки.

Наприклад, в школах ФЗУ при Рубежанському хімічному заводі «Червоне знам'я» бригади комплектувались по 4–6 осіб за принципом добровільності під керівництвом методичного педагогічного кабінету. У склад бригад входили учні приблизно однакового розвитку. Робочі плани складались на квартал. Викладач розробляв завдання на місяць, яке розподілялось на наряди, де вказувалась тема, література, кількість годин, яким чином виконати контрольні завдання, які розглядались на засіданні секції. Наряди будувались таким чином, щоб привчити учня самостійно працювати з книжкою, виконувати досліди, робити математичні розрахунки. Якщо учень приходив на завод, інструктор ознайомлював його з виробництвом під час екскурсії. Наприкінці навчання на заводі учень здавав письмовий звіт, і його направляли на інший завод. Після успішного навчання на обох виробництвах учню, за можливістю, надавали робоче місце.

В 1932 році лабораторно-бригадну систему, яку визнавали як універсальну методику навчання в системі організації всього педагогічного процесу, серйозно критикують. Серед основних причин, вказують на наступні:

- а) ігнорування інших методик навчання;
- б) неврахування специфічних особливостей кожної окремої дисципліни і конкретних умов кожного закладу освіти;
- в) зниження ролі вчителя;
- г) спотворення в питаннях обміну знань учнів.

На початку 30-х років в деяких школах ФЗУ Краматорська в організації навчального процесу використовували методику вільного просування учнівських бригад. Суть полягала в тому, що всі групи були розподілені на бригади однорідного складу, робота проводилась шляхом виконання задач. Протягом 3-х місяців бригади і групи переводились на навчання за вільним розкладом, робота бригади планувалась на декаду на окремих картках, які подавались в секретаріат. Роботою кожної бригади керував педагог. Ретельний облік відвідування здійснювався за допомогою особливих карток і журналів у кабінетах. І ці картки кожного дні здавались до секретаріату. На наступний

день їх направляли в кабінети, вказані в картках планування. Списки тих учнів, які не з'явилися або пішли з місця роботи кожного дня вивішували в коридорі, виводилась крива відвідуваності в кожній зміні, окрім того, списки прогульників відправлялись до цехів для вирахування заробітної платні. [23, с. 189]

Однак, згадані методики організації навчально-виховного процесу не стали надбанням професійної школи. Життя висувало нові вимоги. Пошуки та випробування найбільш ефективних методів навчання були важкою справою.

Жодна з запозичених форм організації навчально-виховного процесу не прижилася у вітчизняній професійній школі. Основною формою організації навчального процесу залишився урок.

В 1932 році були визначені принципові основи предметного викладання, класно-урочної системи, розробки методів навчання. Класно-урочна система навчання посіла провідне місце серед різноманітних методичних систем. Вимоги до класно-урочної системи як основної форми організації навчально-виховного процесу серед іншого містили наступне:

а) група повинна бути основною наставницько-виробничою ланкою;

б) бригади організуються під час групового навчання, для колективного пропрацювання окремих тем програмного матеріалу. Ці бригади не можуть бути постійними і замінювати індивідуальну роботу кожного учня. Бригади організуються і працюють під керівництвом викладача як тимчасової одиниці в залежності від потреб групи в процесі навчання і роботи учнів;

в) під час розгортання колективних форм роботи обов'язково організовувати самостійну роботу учнів стосовно засвоєння навчального матеріалу, категорично уникати «кооперативної форми» розподілу праці між членами бригади;

г) заняття в групі проводити за постійним розкладом і зі сталим складом учнів;

д) робота вчителя в групі може бути фронтальною, тобто викладач систематично і послідовно викладає ту або іншу дисципліну, орієнтуючись на весь склад учнів даної групи, використовуючи різні методи навчання;

е) змагання, як між окремими учнями, так і між групами учнів з метою організації індивідуальної і колективної роботи з вивчення програмного матеріалу і виконаної задачі.

В деяких школах ФЗУ, школах-совхозах були розроблені вимоги відносно використання будь-якої методики організації навчальної роботи, зокрема:

а) забезпечення максимально можливого навчального ефекту шляхом індивідуальної обробки всього обсягу навчального матеріалу кожним учнем;

б) обов'язкове керівництво роботою кожного учня і відповідальністю за наслідки її роботи;

в) об'єднання теорії з практикою, виходячи з навчально-виховних задач, використовуючи при цьому виробничий досвід учня, його виробниче оточення і практику виробничого процесу;

г) розвиток ініціативності на прищеплення звичок до самостійної роботи;

д) покінчити з практикою «бригадної поруки» за знання окремого учня.

Теоретичні і методичні пошуки педагогів професійної школи 30-х років були спрямовані на раціоналізацію навчального процесу. Поруч з класно-урочною системою подальший розвиток отримали такі прогресивні форми організації навчальної роботи, як проведення занять у навчально-виробничих майстернях, екскурсії на виробництво, лабораторно-практичні роботи, виробничі семінари і т.п. Н. Зарецький, наприклад, запропонував виокремити наступні методи викладання в школі ФЗУ: догматичний, пояснювально-ілюстративний, евристичний, дослідницький.

Під догматичним він розумів такий метод викладання, коли джерело інформації (вчитель або книжка) надає учню певні знання без спроби зробити їх переконаннями для учнів. Як догматичний, так і пояснювально-ілюстративний методи, є методами отримання нових знань, але в цьому випадку вчитель

сприяє переконливості викладання, яка досягається ілюструванням, поясненням. Евристичний – це метод пошукових знань. Учневі надається відповідний матеріал, а висновки він робить сам. Дослідницький теж є методом пошукових рішень, але допоміжний дидактичний матеріал учень набуває самостійно за допомогою вчителя.

На жаль, в 20–30-ті роки пошуки нових форм і методів навчання в професійній школі не були послідовними, їх часто закривало методичне прожектерство і в практику впроваджувались неапробовані методи і форми. [1, с. 96]

1.2. Форми поєднання виробничої праці і навчання в загальноосвітніх школах України

В умовах національного і культурного відродження України, створення і реалізації концепції національної школи, пошуку нових підходів до визначення змісту і основних напрямків діяльності середньої школи з підготовки просвітлених, культурних, висококваліфікованих, конкурентоздатних робітників зростає необхідність усвідомлення історичного досвіду. Сучасно виробництво вимагає від робітників підприємливості, працелюбства, високого професіоналізму, здатності самостійно обирати сферу діяльності, ініціативи. Однією з основних умов формування цих якостей є покращення і вдосконалення навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Цьому, безумовно, буде сприяти освоєння наукового і практичного досвіду розвитку професійної школи в Україні. В нинішніх умовах його доцільно використовувати з метою формування національної самосвідомості майбутнього робітника, задовільнення духовних і культурних потреб учнів профтех шкіл, коледжів, ліцеїв та інших закладів освіти на основі принципів гуманізації і демократизації, оновлення змісту освіти.

В другій половині ХХ століття кожна школа була закріплена за певним підприємством, яке виконувало функцію шефа школи: допомагало в

благоустрої шкіл, а також проводило профорієнтацію серед учнів даної школи, ознайомлювало їх з виробництвом продукції або наданням послуг. Більша частина учнів вже з 6–7 класів мали уявлення про те, що таке виробничий процес, тому що школа тісно співпрацювала з підприємствами-шефами. І це було вигідно як для школи, так і для підприємства, тому що школяри поповнювали ряди робітників даних підприємств. Після занять в школі учні працювали в учнівських бригадах і цехах, переймали досвід висококваліфікованих робітників. Молодь була задіяна і не страждала від бездіяльності.

Що ж спостерігається зараз, в наш час. Реформа школи, яка триває вже досить довгий час, ніяк не досягне свого фіналу. Кожного дня приймаються все нові закони, не встигнувши дійти до призначення, з'являються нові. Тобто ми маємо не систему освіти, а систему прийняття законів, які не підкріплені ані моральною підтримкою, ані економічно. [30, с. 64]

Те, що відбувається зараз в нашій системі освіти можна назвати одним словом «безлад». І про яку виробничу працю може йти мова, якщо школи не знають, чого їм чекати від законів, що з'являються немов клони. Змінюються навчальні програми, скорчуються години, навчальний предмет «Технології» в старших класах набув статусу вибіркового. Школа перетворюється з політехнічної в суто гуманітарну. І ніхто не замислюється над тим, що тим самим пиляємо гілку, на якій і так ледве сидимо. Праця – як навчальний предмет, хоча і залишився в програмі, але він носить вже не той характер, як раніше. Найчастіше в школах його замінюють іншим предметом або грають в теніс або в шашки на ньому. Учні взагалі не мають уяви про те, з чого складається виробництво, як воно працює. Так, можна знайти причину в економічній кризі нашої країни. Але, можливо, вона і викликана тим, що ми не приділяємо належної уваги праці в школах. А саме з неї розпочинається знайомство з оточуючим світом. В Україні можна по пальцях перерахувати школи, які підтримують зв'язок з підприємством не заради економічної допомоги, а задля залучення учнів до виробничої праці.

Був час, коли в Ізмаїлі школи не залишались без роботи. Так, учні ЗОШ № 8 допомагали консервному заводу: збирали ящики для консервантів, овочів, стояли біля конвейерів з переробки фруктів та овочів. Діти із задоволенням працювали у вільний час на заводі. Вони не лише виконували корисну працю, але ще й отримували за це матеріальну винагороду. В спеціалізованій ЗОШ № 1 склеювали пакети для сфери торгівлі. ЗОШ № 14 працювала на судоремонтному заводі. В середній школі № 10 працювало учнівське ательє з пошиву швейних виробів. Будь-яка людина мала змогу замовити тут халат або сукню, вартість яких була на багато меншою, ніж у звичайному ательє. Звичайно, цією справою займались дівчата старших класів, які за час навчання в школі набували навичок з пошиття верхнього одягу. Для хлопців теж була робота, оскільки школа підтримувала зв'язки з базовим підприємством – заводом «Еталон» – одним з найпотужніших міських підприємств. Вони брали участь у зборі стендів для промисловості, які виготовляв цей завод. Влітку будь-який школяр-старшокласник міг відпочити і заробити гроші в таборі праці і відпочинку в селах Багате та Стара Некрасівка, де учні працювали на сільськогосподарських полях. Кожна школа була закріплена за базовим підприємством, що допомагало учням знайомитись з виробництвом.

Сьогодні в Ізмаїлі жодна школа не має можливості брати участь у виробництві. По-перше, заводи самі залишились без роботи, по-друге, в школах бракує енергійних людей, здатних на базі школи відкрити шкільне підприємство, яке навчило б учнів не лише працювати, але й заробляти гроші власними силами. Дуже нетривалі відношення зі своїми шафами деякий час підтримувала школа № 3. За пропозицією підприємства «Зеленхозу» учні брали участь у розчищенні дерево насаджень, вирощували дерево сорго, з якого виготовляли віники, як для потреб школи, так і для реалізації.

Таким чином, основна біда нашого суспільства в тому, що ми втратили навички праці та самостійного виробництва. А причина цього своїм корінням

входить до нашої освіти, оскільки школа готує майбутні кадри для української промисловості і виробництва. [13, с. 31]

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ВИРОБНИЧОЮ ПРАЦЕЮ

2.1. Зміст, методи і форми організації виробничої праці здобувачів освіти

За роки свого існування вітчизняна загальноосвітня школа накопичила багатий досвід реалізації принципу поєднання навчання з виробничою працею учнів.

До навчального плану завжди входив предмет «Трудове навчання». Школярі брали участь у виробничій праці в різних галузях народного господарства. Однак, такий підхід повинен не лише чинити серйозний вплив на виховання молоді, він повинен сприяти кращому засвоєнню основ наук, подальшому підвищенню рівня загальної освіти. Останнє визначається не лише об'єктом знань, які повідомляються учням, з основ науки, але й якістю цих знань, їх усвідомленістю та глибиною розуміння, а також загальним розумовим розвитком, який відбувається під час засвоєння цих знань.

В процесі виробничої праці значно збагачується практичний досвід учнів. Розширюється їх кількість відомостей про різноманітні явища природи, техніки, виробництва та суспільного життя. Творче використання набутих знань в процесі виробничої праці сприяє їх поглибленню та конкретизації, викликає практичну потребу в нових знаннях, підсилює стимул учнів до навчання. [22 с. 164]

Аналіз досвіду багатьох шкіл, які здійснюють поєднання навчання з працею, дозволяє сформулювати педагогічні умови поєднання навчання з працею, дозволяє сформулювати педагогічні умови поєднання навчання з виробничою працею. В чому ж повинні виражатись багатобічні зв'язки навчання з виробничою працею?

Насамперед, слід зупинитись на зв'язку теоретичних знань з працею. Багато шкіл країни добиваються того, щоб учні під час вивчення математики,

фізики, хімії, біології не лише засвоювали в певній системі теоретичні знання, але й знайомились з дією різноманітних механізмів, знарядь, машин, агрегатів, з фізичними і хімічними властивостями різних матеріалів.

Зв'язок теоретичних знань з виробничою працею виражається, насамперед, в тому, що знання перестають носити абстрактний характер. Школярі починають усвідомлено ставитись до промислової та сільськогосподарської праці. Беручи участь, наприклад, в різноманітних видах сільськогосподарської праці на колгоспних та фермерських полях, на тваринницьких фермах, учні отримують конкретні уявлення про передову агротехніку і зоотехніку, набувають трудових навичок, закріплюють та поглиблюють знання з ботаніки, зоології, загальної біології і т.п. участь у виробничій діяльності підвищує пізнавальну активність учнів у засвоєнні наукових знань. Зв'язок навчання з працею створює сприятливі умови для розвитку мислення школярів та свідомого засвоєння ними наукових понять. В них розвивається творче ставлення до праці. Підвищується якість політехнічної і трудової підготовки.

Оволодіння учнями теоретичними знаннями та їх участь у виробничій праці – це процеси, які мають свою особу логіку, свої конкретні задачі. При правильній організації навчально-виховної роботи ці задачі перетинаються, переплітаються. Теоретичні знання – загальноосвітні, політехнічні і спеціальні – це абсолютно необхідні компоненти сучасної виробничої праці, яка в свою чергу допомагає їхньому свідомому і міцному засвоєнню.

Зв'язок навчання з працею слід здійснювати таким чином, щоб теоретичні знання осяювали шлях практиці, робили працю усвідомленою. Необхідні теоретичні відомості учні повинні отримувати, як правило, до того, як розпочнуть працю, щоб вони розуміли наукову основу праці. Звичайно, це можливо не завжди; в деяких випадках школярам доводиться виконувати трудові завдання, наукова основа яких не може бути розкритою на даному етапі навчання. В таких умовах праці передусє засвоєння деяких попередніх відомостей. Але в наступному вивченні основ наук і теоретичних питань

навчання учні можуть отримати необхідне наукове обґрунтування трудових завдань.

Поєднання навчання з виробничою працею не потребує повної і безумовної синхронності освітнього процесу і праці. Не можна, наприклад, побудувати все навчання біології в синхронному зв'язку з сільськогосподарською працею або все викладання фізики – з працею на промисловому виробництві без порушення логіки того або іншого процесу. Кожний трудовий процес, кожний елемент праці в промисловості або в сільському господарстві потребує застосування знань не з якоїсь однієї теми і навіть навчального предмету, а з декількох предметів одночасно. Будь-який трудовий процес містить знання різних галузей науки. Будь-яка штучна ув'язка шкодить і вивченню наук, і трудовій підготовці. [3, с. 224]

Більшість навчальних предметів можуть і повинні бути пов'язані з виробничою працею, але характер і форми цього зв'язку обумовлені специфікою кожного навчального предмета. Коли учень у процесі праці проводить вимірювання, розрахунки, робить обчислення, застосовуючи знання математики і фізики до вирішення практичної задачі, або коли на уроках фізики, хімії учні вивчають якійсь виробничий об'єкт (машину, хімічний апарат) – здійснюється прямий зв'язок. Коли загальноосвітні знання використовуються в праці крізь загальнотехнічні і спеціальні знання – зв'язок опосередкований.

Знання з загального машинознавства, електротехніки, а також з основ сільськогосподарського виробництва мають і прямий, і опосередкований зв'язок з працею учнів. Спеціальні знання шкільного трудового навчання зазвичай безпосередньо використовуються в процесі виробничої праці учнів, але й вони можуть і повинні викладатись з урахуванням перспектив розвитку техніки і технологій даного виробництва. Міжпредметні зв'язки та зв'язки навчальних предметів з працею знайшли відображення в програмах. В них позначені можливі зв'язки тем, що вивчаються, одного навчального предмета з розділами інших шкільних дисциплін та трудового навчання. Однак, навчальні програми

створюють лише передумови для встановлення міжпредметних зв'язків. Провідна роль у вирішенні цих важливих і складних задач належить вчителям і шкільним методичним об'єднанням.

Однією з найважливіших умов успішного здійснення зв'язку навчання з працею є правильна організація трудового навчання і виробничої праці учнів, вміле педагогічне керівництво ними.

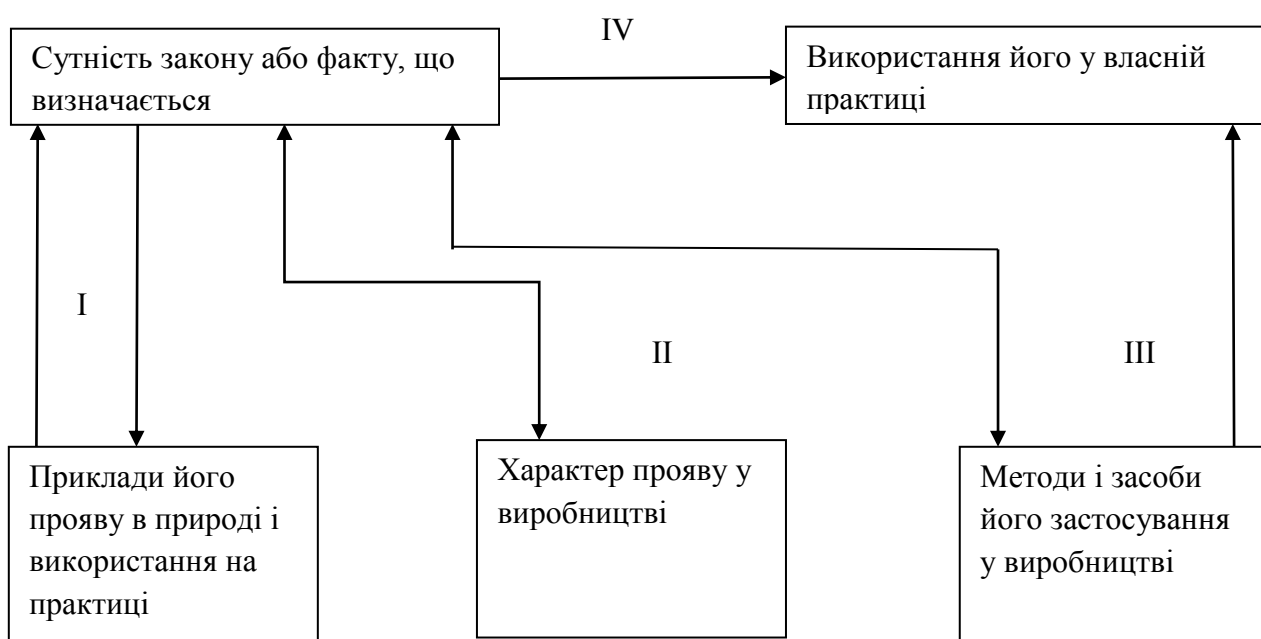
Поєднання навчання з виробничою працею передбачає зв'язок знань з основ наук з працею учнів, забезпечує дієвість, творчий, політехнічний характер цих знань і на цій основі формує узагальнені трудові вміння. Без практичного застосування ці знання будуть носити формальний характер і перестануть виконувати свою функцію – слугувати теоретичному і практичному оволодінню сучасною технікою. Автоматизація в умовах ринку, що розвивається, покликана вирішити задачу залучення широких мас у сферу творчості. Наукові дослідження та інші види творчої праці звільняють людину від вузького професіоналізму і роблять необхідним політехнічну освіту, засновану на знанні техніки і технологій, а також на оволодінні методами самостійного пізнання. [26, с. 34]

Визначальною якістю політехнічно підготовленої людини є його вміння застосовувати знання в практичній діяльності. Такі вміння забезпечуються роботою педагогів з формуванням їх у школярів. Звідси випливає, що зв'язок, що розглядається є не лише засобом політехнічної освіти, але й частиною його змісту. Між тим, в педагогічній літературі зв'язок між навчанням і працею учнів часто висвітлюється без політехнічної оцінки. Це змушує багатьох викладачів розглядати політехнічну освіту у відриві від її невід'ємної частини – здійснення зв'язку теоретичних знань з виробництвом. Таке трактування поєднує як проблему поєднання навчання з виробничою працею, так і сутність і зміст політехнічної освіти.

Розглянемо зв'язок природничонаукових знань школярів з виробництвом. Наприклад, ми беремо матеріал певної якості, виду і гатунку, який відповідає потрібним вимогам у відношенні міцності, в'язкості, хімічного складу і т.д.,

піддаємо його обрізці за певної температури або тиску, пресуємо або розтягуємо, скручуємо і т.д. Всі ці процеси відносяться до галузі техніки і технології. Вони складають технічну сторону виробництва. Необхідно враховувати, що таке ознайомлення є не самометою, а засобом підвищення якості знань з основ наук. Тому вчитель добирає відповідні методичні прийоми для вирішення цієї задачі у відповідності з логікою і змістом уроку.

Структури зв'язку, що розглядається можна представити у наступному вигляді:

Сутність закону або наукового факту, що вивчається, може бути засвоєна учнями й без II, III та IV елементів зв'язку. Однак, політехнічний зміст зв'язку навчання і праці визначається і III, і IV елементами. В дидактичному плані перехід від I, II, III до IV є виправданим. Вочевидь, важливо, яким чином закони наук відображують об'єктивні зв'язки природи і використовуються для організації процесів виробництва.

Невирішені питання і недоліки в постановці трудового виховання, поєднання навчання з виробничою працею проявляються саме в недооцінці виховних задач під час організації праці учнів. Зокрема, надмірна увага до матеріальних результатів, безумовно, важливого фактору нерідко призводить

до того, що втрачають з поля зору самих учнів, організацію їх відношень з метою виховання в них якостей особистості, які потрібні суспільству. Іноді під час організації трудової діяльності роблять спробу якнайшвидше надати учням вузьку спеціальність, ремісні навички. Чекає свого вирішення педагогічно обґрунтоване рішення оплати праці учнів і допуск їх до управління механізованими транспортними засобами. [1, с. 171]

Виробнича праця школярів входить до системи політехнічної освіти за умови, що її зміст, методи і форми організації сприяють засвоєнню наукових основ, організаційно-економічних принципів сучасного виробництва.

Досвід організації виробничої праці, і особливо в умовах НВК, накопичений українською загальноосвітньою школою, показує, що вибір об'єктів виробничої праці учнів часто не залежить від школи, а визначається базовим підприємством. Нерідко при цьому не враховуються педагогічні вимоги школи. Тому основна маса продукції, що випускається на таких об'єктах – це болти, гайки, шпильки, шпінгалети, гачки, хомутики, порівняльно нескладні однотипові вузли і деталі радіотехнічної промисловості, прості вироби індивідуального і масового пошиву (фартухи, хустки, робочі рукавиці).

Політехнічний зміст виробничої праці пов'язаний з його пізнавальним, розвиваючим та виховуючим характером, з необхідністю поєднання навчання з виробничою працею.

До закінчення неповної середньої школи в учнів достатньо сформовані загальнонаукові та прикладні технічні знання. На об'єктах праці вони вже можуть виготовляти різноманітну продукцію. Для подальшого удосконалення змісту виробничої праці в учнів необхідно враховувати наступні педагогічні вимоги:

- в процесі виготовлення продукції школярі повинні використовувати знання, набуті раніше в основах наук та трудовому навчанні;
- виробнича праця повинна мати своїм результатом не лише виготовлення виробів, але й набуття учнями нових знань;

– праця учнів повинна містити елементи пошуку, вибору оптимального варіанту (заготівля, технологія) та творчості;

– в процесі виробничої праці в учнів повинні формуватись якості особистості, які є характерними для української людини-працівника.

Таким чином, виробнича праця повинна сприяти всебічному розвитку особистості, істото впливаючи на розумове, моральне, трудове і естетичне виховання. [6, с. 302]

В V–IX класах виробнича праця організована, як правило, в навчальних майстернях самої школи. Політехнічний зміст цієї праці, його зв'язок із процесом навчання і виховання можуть бути забезпечені в умовах школи при проміркованому виборі об'єктів праці. Досвід деяких шкіл, в яких учні V–IX класів протягом декількох років виготовляють різноманітні наочні посібники для навчальних кабінетів фізики, хімії, математики, біології, креслення та ін., для самих навчальних майстерень, підтверджує реальність і успішність такого пошуку. Головна задача навчальних майстерень полягає в тому, щоб оснастити кабінети власної школи навчально-наочними посібниками. Це надасть можливість учням, з одного боку, широко використати в праці наявні і наново набуті знання і, з іншого – зберегти шкільні грошові засоби, необхідні для придбання інших навчальних посібників.

У сільській школі політехнічний зміст виробничої праці може бути забезпечений під час виконання наступних педагогічних вимог:

а) поєднання виробничої праці (на пришкільній ділянці, на колгоспному полі) з дослідницькою роботою;

б) виконання трудових завдань, які містять роботи з рослиннознавства, сільськогосподарської механізації, електротехніці та ін.;

в) знайомства з економічним аспектом виробничої праці: розрахунком необхідних витрат, визначенням собівартості продукції, плануванням і організацією робіт і т.п.

Методи залучення учнів у виробничу працю і способи його організації також істотно впливають на політехнічну спрямованість праці, особливо на

забезпечення її розвиваючого і виховуючого характеру. Тут мають значення індивідуальна, бригадна і колективна організація виробничої праці школярів (необхідно, щоб кожний учень освоїв усі ці форми і брав в них участь); трудові завдання, виконання яких потребує від школярів вміння звертатись до довідкових матеріалів; залучення учнів до виробничих відносин; нормування, облік і оцінка виробничої праці школярів з метою її подальшого стимулювання та ін. [28, с. 47]

В кожній школі повинен бути розроблений поточний і перспективний плани корисної праці учнів. При цьому вчитель праці оцінює всі об'єкти виробничої праці, що заносяться до цього плану, з позицій їх політехнічної значущості. Забезпечення пізнавального, розвиваючого і виховуючого характеру виробничої праці учнів є істотним, як для міської, так і для сільської школи. Розглянемо, при виконанні яких умов виробнича праця в загальноосвітній школі має політехнічну спрямованість і сприяє всебічному розвитку особистості учнів.

Пізнавальна функція виробничої праці учнів формує в них пізнавальний інтерес до результатів і процесу праці. Розширюючи власний світогляд, вивчаючи факти і закономірності, що спостерігаються, а також в процесі пізнання нового, школярі повинні навчитись у процесі праці певними практичними вміннями і навичками, овоїти різні види діяльності.

В залежності від об'єктів виробничої праці і від технології роботи з ними учні закріплюють і збагачують знання і вміння стосовно природничонаукових, техніко-технологічних і економіко-організаційних основ виробництва. В змісті виробничої праці учнів, як правило, представлена якась одна технологія: механічна (обробка різанням і збірка), електротехнічна (електромонтаж), швейна (обробка тканини) та ін. Технологія визначає техніко-технологічну галузь знань і вмінь, які набуваються або закріплюються школярами в процесі виробничої праці. Природничонаукова та економіко-організаційна основи виробничої праці володіють універсальним характером, незалежно від змісту і об'єктів праці, оскільки на будь-якому з видів праці з'ясовуються за певних

дидактичних умов фізичні, хімічні та інші явища і закономірності, які використовуються у виробництві. Те ж саме стосується галузі знань і вмінь з організації та планування роботи, догляду і обслуговування робочого місця, забезпечення економічних показників праці і т.п.

Для розширення політехнічного світогляду учнів необхідно, щоб об'єкти виробничої праці передбачали виконання комбінованих робіт, у яких би поєднувались ручна і механічна обробка матеріалів, електротехнологія, збірка, налагоджування і регулювання.

Розвиваюча функція виробничої праці формує в учнів творчі здібності до технічної праці, дослідницькі навички. У виробничій шкільній праці важливо активізувати увагу школярів на виконанні творчих завдань, на виборі оптимального варіанту виконання роботи. Однак тут, як і в будь-якому виді людської діяльності, бажаним є розумне поєднання репродуктивного і продуктивного, а в репродуктивному (робота за встановленою технологією) – досягнення необхідного темпу роботи, якості і кількості праці. [4, с. 91]

Виховна функція виробничої шкільної праці за умови постійної вимогливості вчителя формує в учнів психологічну і моральну готовність до праці, допомагає їм обрати такі важливі для працівника якості, як працелюбство, уважність і охайність, відповідальність, ініціативність і самостійність, підприємливість, саме головне творчий підхід до вирішення виробничої задачі.

Посиленню виховної спрямованості виробничої праці учнів сприяє її корисний характер, діяльність разом із дорослими, посильність праці (для даної вікової категорії учнів), її певна складність, система мір морального і матеріального стимулювання.

Форми організації виробничої праці учнів в загальноосвітній школі чинять значний вплив на її ефективність. Існує декілька форм організації виробничої праці, які є характерними як для міських шкіл, так і для сільських: у шкільних майстернях по замовленням підприємств і організацій, навчально-виробничих комбінатах (НВК); у навчальних цехах і на дільницях підприємств;

на шкільних заводах; в літніх таборах праці і відпочинку; в учнівських виробничих бригадах, в шкільних лісництвах, у трудових об'єднаннях школярів, на полях колгоспів і фермерських господарств у канікулярний час. [8, с. 99]

На практиці перераховані форми зустрічаються у поєднанні одна з одною. Так, у міських школах нерідко у навчальних майстернях організовують виробничу працю учнів IV–VIII класів, в НВК – виробничу працю старшокласників, на підприємстві – виготовлення деталей і виробів у період виробничої практики.

В сільських школах протягом навчального року виробнича праця школярів організується у складі різновікової учнівської виробничої бригади, однак під час прибирання трапляються випадки роботи старшокласників на полях у складі «сімейних» екіпажів механізаторів (підручними комбайнерів, підбірників та ін.).

Для оцінки ефективності різних форм організації виробничої праці учнів необхідно внести певні категорії, які дозволяють судити про переваги і недоліки окремих з них. Такими критеріями можуть бути наступні:

- характеристика матеріальної бази, на якій організується виробнича праця (різноманіття обладнання, інструментів і пристосувань; технічний рівень цього обладнання; ступень механізації виробничої праці та ін.);
- характеристика кадрів викладачів і майстрів-організаторів виробничої праці (наявність технічної і педагогічної освіти, кваліфікація та ін.);
- можливості створення різновікових трудових колективів учнів (для виконання комплексних робіт, які мають різний ступень складності);
- можливості включення учнів (в процесі виробничої праці) в ринкові виробничі відносини (у складі робочих бригад, поруч із робітниками підприємства, в заводській атмосфері і т.п.);
- поєднання навчання з виробничою працею (об'єктивні можливості для забезпечення пізнавального, розвиваючого та виховуючого характеру виробничої праці учнів). [7, с. 62]

Розглянемо в світлі цих критеріїв перераховані вище форми організації виробничої праці школярів.

1. Навчальні майстерні.

Матеріальна база шкільних майстерень не завжди досконала (верстати, як правило, не останніх моделей, з великим ступенем зношення; інструменти і пристосування за номенклатурою, типажем і станом багато в чому залежать від замовників – підприємств і організацій).

Загальноосвітній ценз і спеціальна підготовка викладачів-вчителів праці в V–IX класах відрізняються невисоким рівнем. Лише незначна частина вчителів праці V–IX класів має вищу педагогічну освіту зі спеціальностей «фізика і основи виробництва», «трудове навчання, технології і фізика», «трудове навчання, технології і креслення», «загальнотехнічні дисципліни і трудове навчання» або інженерну освіту. Певна їх частина має середньотехнічну освіту (деякі з них закінчили індустріально-педагогічні технікуми) і продовжують навчання в закладах вищої освіти. Характеризуючи в цілому кадри викладачів-вчителів трудового навчання і технологій, відзначимо, що для них в основному характерна вузька професійно-трудова підготовка, що нерідко визначає вибір технологічних процесів під час організації виробничої праці учнів (обробка деревини або металів, ручна або верстатна обробка і т.п.).

Можливості створення різновікових трудових колективів учнів V–IX класів є суттєвим. Не представляє великої праці добрати такі об'єкти виробничої праці, виготовлення яких містить ручні і механічні операції обробки і збірки дерев'яних і металевих деталей, фарбування і оздоблення, електромонтажні роботи. Це дозволяє залучити до виготовлення корисної продукції всіх школярів середнього ступеня (у відповідності з рівнем їх трудової підготовки) с V по IX клас.

Учні V–VII класів робили заготівлі для шахових дошок і фігур, нарізали електроосвітлювальний дріт потрібної довжини і виконували деякі інші операції у відповідності з навчальною програмою з трудового навчання. Школярі VIII–IX класів працювали на токарному верстаті, – виточували

дерев'яні фігури шахмат, збирали з елементів шахові фігури і оздоблювали їх, виконували монтаж електропроводки на картах і плакатах. Виробнича праця була організована бригадним способом. У складі кожної бригади були школярі різного віку. Між бригадами проводилось змагання.

В результаті учні V–IX класів успішно виготовляли шахи (з великими дерев'яними фігурами і дошкою 1,5x1,5 м) для санаторіїв і курортів, розташованих поблизу, а також електрифіковані навчальні посібники (карти, таблиці, плакати та ін.), які користувались великим попитом у міських і сільських школах. [14, с. 58]

Поєднання навчання з виробничою працею в шкільних умовах є досить ефективним. Тут існує об'єктивна основа для забезпечення пізнавального і розвиваючого характеру виробничої праці (здійснення міжпредметних зв'язків трудового навчання з основами наук; створення ситуацій в процесі виробничої праці, коли учень вимушений звернутись до довідкових матеріалів, використати набуті раніше знання з фізики, хімії, математики, креслення для виконання трудового завдання).

Виховне значення виробничої праці в умовах школи (навчальні майстерні) є достатньо високим. Однак, його знижує віддаленість (якщо не сказати – відрив) шкільної виробничої праці від виробничих умов і трудових колективів дорослих. Нерідко об'єкти виробничої праці в шкільних майстернях потребують виконання двох-трьох нескладних операцій і не дозволяють повною мірою здійснити поєднання навчання з виробничою працею (двірні та віконні петлі, шухляди для відправлень, робочі рукавиці та ін.).

2. Навчально-виробничі комбінати (НВК).

Матеріальна база виробничої праці в НВК створюється базовими підприємствами. Майстри-організатори виробничої праці з підприємств направляються в основному для роботи в НВК.

Маючи вищу і середню спеціальну освіту, вони недостатньо володіють педагогічною підготовкою. Тому необхідно приділити особливу увагу підвищенню їх педагогічної кваліфікації.

Можливість створення різновікових трудових колективів в НВК виключена (якщо не брати до уваги різницю у віці учнів 10-х і 11-х класів).

Залучення учнів до виробничих відносин у процесі виробничої праці в НВК може здійснюватись на етапі виробничої практики. Разом з тим, відомі випадки, коли виробнича праця школярів в НВК організована за участю кваліфікованих робітників, які виконують найбільш складні і недоступні учням операції.

Поєднання навчання з виробничою працею в умовах НВК має складності, пов'язані з недостатньою педагогічною кваліфікацією викладачів і майстрів, роз'єднанням колективів викладачів основ наук в школі і викладачів НВК та ін. [13, с. 31]

3. Навчальні цехи і дільниці підприємства, як правило, організуються для старшокласників і можуть бути порівняні по всіх критеріях з НВК.

Стан навчально-матеріальної бази, кваліфікація викладачів і майстрів, можливості створення різновікових трудових колективів і поєднання навчання з виробничою працею тут, в принципі, такі ж самі, як і в НВК. Можливості залучення учнів до ринкових виробничих відносин в навчальних цехах, як і в НВК, є незначними. На дільницях підприємств вони більше реалізуються при виконанні певних організаційно-педагогічних заходів.

4. Табори праці і відпочинку організуються в канікулярний час і передбачають виробничу працю міських учнів на підприємствах промисловості, сфери обслуговування, на сільськогосподарських роботах.

Цей вид виробничої праці має велике оздоровче і виховне значення і може бути достатньо ефективним при необхідній увазі до підбору керівників трудових колективів учнів, організації сумісної роботи школярів та виробничих робітників. Істотне значення має і розширення фронту робіт учнів для використання у виробничій праці та закріплення сформованих у процесі трудового навчання вмінь і навичок, для поєднання навчання з виробничою працею під час виконання трудових завдань, які потребують використання знань з основ наук.

Виробнича праця сільських школярів, окрім вказаних раніше форм, організується в постійно діючих учнівських виробничих бригадах. Широко вивчений та описаний досвід сільських учнівських бригад дозволяє оцінити виробничу працю сільських школярів досить високо в системі їх трудової підготовки.

Для підвищення ефективності виробничої праці учнів загальноосвітніх шкіл необхідно:

- забезпечити високий рівень педагогічної підготовки викладачів і майстрів-організаторів виробничої праці, вчителів трудового навчання;
- залучити до виробничої праці та трудового навчання в НВК, навчальних цехах та ділянках підприємств школярів VIII–IX класів з метою підготовки їх до більш раннього професійного самовизначення;
- розширити трудові та суспільні контакти учнів з виробничими колективами;
- централізовано в масштабах міста вирішувати питання про забезпечення шкіл об'єктами виробничої праці в процесі трудової підготовки.

Під час планування системи суспільно корисної і виробничої праці школярів, під час вибору для конкретної школи профілю трудової підготовки учнів, доборі об'єктів виробничої праці та оцінки їх політехнічної значущості необхідно користуватись розглянутими тут критеріями та забезпечувати пізнавальний, розвиваючий і виховний характер праці учнів як важливого засобу всебічного розвитку особистості. [30, с. 124]

2.2. Основні напрями використання виробничої праці

Основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи, головною метою якої є виховання всебічно розвиненої особистості, передбачають подальше підвищення якості роботи учнів на основі поєднання навчання з виробничою працею. Поєднання навчання з виробничою працею – основний керівний принцип у створенні єдиної трудової політехнічної школи.

Розглянемо педагогічні умови, які передбачають виявлення і використання дидактичних і виховних можливостей поєднання навчання з виробничою працею.

Використання дидактичних можливостей поєднання навчання з виробничою працею містить в собі розкриття праці як засобу розширення, поглиблення раніше набутих теоретичних знань, як джерела нових знань, як фактора засвоєння і актуалізації політехнічних знань. Поєднання навчання з виробничою працею повинно сприяти кращому засвоєнню основ наук, подальшому підвищенню рівня загальної освіти, який визначається не лише об'ємом знань, які повідомляються учням в процесі вивчення різноманітних навчальних предметів, але й якістю, усвідомленістю та глибиною розуміння цих знань, а також загальним розумовим розвитком, який відбувається в ході їх засвоєння.

У виробничій праці значно збагачується практичний досвід учнів, розширюється запас їх знань про різні явища природи, техніки, виробництва та суспільного життя, використання яких на уроках допомагає більш свідомому засвоєнню наукових знань та кращому розумінню їх значення для практики, для виробництва. Творче використання набутих знань у виробничій праці сприяє їх поглибленню і конкретизації, викликає практичну потребу в нових знаннях.

Зв'язок теоретичних знань з трудовим процесом як одна зі сторін поєднання навчання з виробничою працею виражається, насамперед, в тому, що знання перестають носити абстрактний характер. Школярі розпочинають усвідомлено ставитись до промислової і сільськогосподарської праці, більш свідомо засвоювати наукові теорії, закони, закріплювати, поглиблювати власні теоретичні знання. [2, с. 267].

Так, вивчення практичного досвіду учнівських виробничих бригад дозволило встановити основні напрямки дослідницької роботи, яка здійснюється в учнівських виробничих бригадах сільських шкіл, а саме:

1. Відшукування нових агротехнічних прийомів, які забезпечують підвищення врожайності рослин, що вирощуються;
2. Визначення потреби ґрунту у різних видах мінеральних і органічних добрив;
3. Вивчення механічних, агротехнічних методів боротьби з сорняками та шкідниками сільськогосподарських культур;
4. Гатунковипробування;
5. Отримання гібридного насіння;
6. Відшукування можливостей розширення асортименту кормових трав, які вирощуються в даній місцевості.

Для успішної дослідницької роботи учням потрібні знання з біології, хімії, фізики, математики.

Однією з найважливіших умов успішного здійснення зв'язку навчання з працею є педагогічно доцільна організація трудового навчання та виробничої праці учнів.

До недавнього часу виробнича праця входила до навчально-виховного процесу школи. Нею були охоплені практично всі старшокласники і значна частина учнів середніх класів.

В умовах НВК та навчальних цехів трудове навчання з багатьох розповсюджених професій промислового виробництва здійснювалось на основі теоретичного і практичного навчання, яке проводилось на базі виробничої праці. В період усього навчання виробнича праця була не лише засобом створення матеріальних цінностей, але й засобом виховання і освіти учнів. В процесі теоретичного навчання і праці учні закріплювали, поглиблювали і розширювали свої загальноосвітні знання, вчилися застосовувати їх у вирішенні практичних виробничих задач. [9, с. 81]

Не можна підміняти трудову діяльність учнів у сфері виробництва описом деяких технологічних явищ, так званим «словесним політехнізмом», який справедливо піддається критиці. Практична взаємодія праці з природничонауковими основами техніки і технологій робить продуктивним

формування технічних знань та вмінь, оскільки предметне осмислення процесів праці полегшує учням перенесення цих знань та вмінь в інші виробничі ситуації. Розширення політехнічних основ трудової підготовки учнів – це необхідна передумова до зближення, злиття загальноосвітньої та професійної шкіл. Однією з обов'язкових умов освітнього процесу в НВК є виробнича праця, яка базується на професійних початках з урахуванням вимог сучасного виробництва і спрямована на здійснення підготовки школярів. Політехнічна спрямованість виробничої праці забезпечує її змістом і організацією. Зміст виробничої праці тоді забезпечує зростання політехнічної підготовки школярів, коли дозволяє формувати в учнів деякі знання з предметів, засобів та процесах праці, методах практичного застосування законів наук на прикладі конкретної праці; цілісне політехнічне поняття про сучасне вітчизняне виробництво, (техніку, технології, організацію, економіку, виробничі відносини); виробляти у школярів загальнотрудові, загальновиробничі та спеціальні вміння.

В якості дидактичного засобу виробнича праця повинна виступати сферою застосування і закріплення раніше отриманих знань, а також стимулювати потребу в нових знаннях, бути джерелом її набуття, сприяти розширенню загального орієнтування учнів у виробництві на базі власної праці і систематизації учнями знань, які застосовуються у виробництві; сприяти оволодінню ними елементами найважливіших виробничих зв'язків, які існують в усіх підрозділах виробництва, і набуттю вмінь і навичок, необхідних для освоєння конкретної спеціальності і для випуску продукції.

Для реалізації цих функцій виробничої праці важливо забезпечити необхідні і достатні умови: сучасний технологічний рівень обладнання і організації робочих місць; підбір об'єктів праці; суспільно корисна значущість об'єктів праці. [10, с. 630]

Визначальною з цих умов є друга, оскільки саме суспільно значущий об'єкт праці забезпечує розмір сфери взаємодії політехнічних знань та вмінь з практикою.

Об'єкт праці школярів повинен бути дидактичним засобом трудового навчання, який надає можливість вивчити та практично освоїти певні технологічні процеси. В той самий час він повинен бути і виховним засобом, який мобілізує пізнавальні, морально-вольові та емоційні якості особистості. Виховним засобом об'єкт праці може бути за умови відповідності його рівню знань та вмінь учнів, їх віковим особливостям. Праця завжди потребує витрати зусиль, в цьому її значення для вольового розвитку особистості. Однак, непосильна праця підриває духовні і фізичні сили учнів, їх віру в себе, викликає відворочення. Тому об'єкт праці повинен бути посильним і відповідати віковим особливостям учнів.

Об'єкти праці слід добирати таким чином, щоб забезпечити успішне формування трудових вмінь і навичок, насамперед, типових для багатьох галузей. Таким чином підходять до вибору об'єктів праці в школах № 153, 217 м. Києва, № 9 м. Тернополя та ін. На початку 90-х років в НВК Дарницького району м. Києва учні проводили більш, ніж 80 найменувань виробів.

Але не завжди об'єкт праці відповідає рівню знань та вмінь учнів, їх силам та здібностям. Не дивлячись на те, що рівень знань та вмінь учнів до періоду навчання у 10-му класі значно зростає, об'єкт праці залишається таким самим, що знижує інтерес старшокласників до трудового процесу. Іноді має місце «вузькоремісницький» підхід майстрів виробничого навчання до організації процесу виробництва на навчально-виробничій ділянці, і це позбавляє виробничу працю її політехнічних можливостей.

Вибір об'єкта праці учнів дев'ятих і десятих класів є комплексною проблемою, в рішенні якої повинні брати участь як педагоги, так і спеціалісти базових підприємств. Лише їх творче поєднання допомагає знайти оптимальний варіант змісту виробничої праці в НВК з урахуванням педагогічних вимог виробництва. У зв'язку з цим виникла необхідність з позицій економіки і педагогіки вивчити потенційні можливості виробничих ділянок та цехів у забезпеченні оптимальних умов для виробничої праці школярів. [15, с. 14]

Складність декількох форм організації виробничої праці школярів в НВК, навчальних цехах і на ділянках, а саме:

- школярі виконують одну технологічну операцію на одній деталі для виробу, який випускається базовим підприємством;
- школярі виконують всі технологічні операції на одній деталі для виробу, який випускається базовим підприємством;
- декілька виробничих ділянок НВК скооперовані для виконання технологічних операцій з виготовлення складальної одиниці (блоку) певного виробу, який випускається базовим підприємством;
- виріб повністю випускається в НВК, проходячі всі стадії від розробки технічної документації до постачання на склад готової продукції і реалізації замовнику, причому в його випуску зайняті практично всі учні, які освоюють професії сфери матеріального виробництва.

Якщо школярі зайняті виконанням однієї або декількох операцій на одній деталі для виробу, який випускається базовим підприємством, педагогічні робітники (майстри виробничого навчання сумісно з педагогами та спеціалістами базових підприємств), використовуючи вступний інструктаж, позакласні форми роботи, повинні пояснити учням операції, які виконуються. До таких операцій слід віднести, зокрема, операції з виготовлення виробу, для якого призначена деталь, що виготовляється (показати цей виріб; якщо можна, організувати екскурсію на підприємства, щоб учні мали змогу переконатись у необхідності і важливості роботи, яка ними виконується); розкрити вартість праці; суспільно корисну значущість виробу, для якого виконується деталь; розповісти про планове завдання даній виробничій ділянці, цеху, бригаді та ролі кожного школяра в якісному його виконанні.

Якщо ця робота не буде проведена, то виробнича праця, в якій беруть участь школярі, втратить виховну значущість. В цьому випадку участь школярів у трудовому процесі буде формальною і націленою лише на вироблення спеціальних вмінь і навичок, які є характерними для даної спеціальності. [16, с. 64]

Організація виробничої праці, при якій виріб повністю випускається в НВК, отримала назву «закінчений цикл виробництва». У закінченому циклі виробництва об'єкт праці передбачає наявність всіх наведених умов.

Основними ланками закінченого циклу виробництва є ті виробничі ділянки і цехи, які задіяні у випуску виробу. Крім того, він містить диспетчерське відділення (контроль за просуванням роботи в межах однієї ділянки і зв'язок з іншими ділянками); комплектувальне відділення (забезпечення своєчасного надходження комплектуючих деталей і матеріалів на виробничі ділянки); технологічний відділ (розробка необхідної документації для виконання робіт на різних ділянках); відділ технічного контролю (прийом і оцінка роботи у відповідності з відповідними технічними нормами); відділ економіста (планування і нормування праці, визначення його вартості і вартості виробу в цілому). Оптимальна взаємодія теорії і практики є можливою, якщо забезпечені наступні умови:

- а) рух об'єктів праці між ділянками;
- б) взаємодія між ділянками;
- в) наявність методики проведення теоретичних і практичних занять, яка сприяє політехнічній підготовці школярів;
- г) планування праці.

Перша умова, суть якої полягає в тому, щоб об'єкт праці своєчасно переміщувався від однієї операції до іншої, забезпечує виготовлення даного виробу у встановлені нормативами терміни і, як наслідок, сприяє успішному виконанню планових завдань. Виконання цієї умови знаходиться у тісному взаємозв'язку з другою. Під взаємодією розуміють участь школярів у контролі виконаної ними операції і в передаванні виробу наступній ділянці.

Спільний для декількох ділянок об'єкт праці вносить зміни в методику проведення теоретичних і практичних занять. Створюються сприятливі умови формування в учнів знань про техніку, технології та організацію виробництва. Наприклад, знання учнів про технологічний процес отримують конкретну основу і стають більш усвідомленими. Важливою умовою для ефективної

організації праці учнів є приведені у відповідність з віковими особливостями, цілями і задачами навчання і виробничими завданнями планування праці учнів. [17, с. 300]

Закінчений цикл виробництва надає великі можливості для виховної роботи. Школярі вступають в реальні виробничі відносини з суміжними бригадами, виробничим ділянками, цехами. Оскільки виріб проходить усі стадії на виробничих ділянках НВК, це дозволяє школярам брати участь у плануванні завдань. В результаті значно підвищується роль ради бригадирів як органа самоврядування в НВК.

Не дивлячись на те що закінчений цикл виробництва є найбільш доцільним з точки зору педагогіки, ця форма організації виробничої праці не отримала широкого розповсюдження в практиці роботи НВК. Це пояснюється тим, що, як правило, в організації виробничої ділянки в НВК брало участь одне, а іноді і два-три підприємства. Якщо НВК має 10–15 профілів трудової підготовки, то в їх забезпеченні приймають участь 20–30 підприємств. Велика кількість базових підприємств ускладнює організацію виробничої праці за закінченим циклом виробництва.

Вирішальне значення виробничої праці для трудової, політехнічної підготовки школярів, формування в них трудових вмінь політехнічного характеру визначається тим, що, по-перше, різноманітні за змістом (техніка, технологія, організація праці, способи дії) і рівню знань (політехнічні і спеціальні), окремі політехнічні і спеціальні вміння поєднуються в єдину, дієву систему, що забезпечує їх реальне функціонування і взаємозв'язок в конкретних умовах праці під час зміни цих умов. По-друге, у виробничій праці формуються і удосконалюються такі, важливі для виконання багатьох видів діяльності в сучасному виробництві якості робітника, як технічне мислення, просторове уявлення, перемикання і розподіл уваги, швидкість зорового сприйняття, уявна, вербальна пам'ять, координація рухів, а також ряд важливих соціально-технологічних властивостей особистості – самостійність, ініціативність, відповідальність, стійкість до підвищених емоційних та

інтелектуальних навантажень і т.п. Поступова інтелектуалізація праці робітника вимагає високого рівня його загальноосвітньої і політехнічної підготовки. Поєднання навчання з виробничою працею, яке здійснюється на політехнічній основі, забезпечує високу ефективність політехнічної підготовки школярів. Розглянемо більш докладно це положення.

Для здійснення політехнічної спрямованості у виробничій праці учнів необхідно забезпечити взаємодію різних за змістом політехнічних, професійних і спеціальних знань. Цей взаємозв'язок здійснюється під час вивчення загальноосвітніх предметів, загальнотехнічних тем, розділів з трудового та професійного навчання, а в процесі праці він закріплюється, стає практично дієвим, гнучким, забезпечуючи застосування політехнічних знань на практиці.

Задача педагога полягає в тому, щоб створити ситуації, при яких і актуалізація політехнічних знань, і їх зв'язок зі спеціальними знаннями стає дійсною, реальною потребою учня у вирішенні трудової задачі. В протилежному випадку використання політехнічних знань в процесі праці може здатися штучним, не викликаним практичною необхідністю, що негативно вплине на розуміння суб'єктами навчання безсумнівної значущості політехнічних знань в сучасному виробництві. [18, с. 84]

Необхідність в політехнічних знаннях виникає під час зміни техніко-технологічних, організаційно-економічних умов праці. Зміст праці визначається багатьма факторами: матеріалами, що використовуються, виробами, що виготовляються, технологією, технікою, організацією праці та виробництва та ін. Зміна будь-якого з них потребує від працівника застосування його знань, вмінь в нових умовах, його адаптації до цих умов праці. В такій ситуації і повинна «спрацювати» політехнічна підготовка робітника, її реальний взаємозв'язок зі спеціальною та професійною підготовкою.

Тому для забезпечення політехнічної спрямованості виробничої праці школярів слід за можливістю урізноманітнювати, видозмінювати, послідовно ускладнювати об'єкти праці, вироби, матеріали, що застосовуються; надавати суб'єктам навчання можливість працювати з різними інструментами,

верстатами та іншими технічними засобами, створювати умови для свідомого самостійного вибору ними найбільш доцільних в тій або іншій ситуації знарядь праці, раціональної побудови технологічного процесу і т.п.

Важливою вимогою до виробничої праці залишається при цьому його посиленість для учнів того або іншого віку, передавання змісту праці з першого по випускний класи, поступове ускладнення трудових функцій школярів, форм організації праці з урахуванням вікових можливостей та особливостей учнів, рівня їх знань та вмінь, інтелектуального і фізичного розвитку. При цьому повинно бути забезпечено різноманіття видів праці, свідомий, творчий підхід підлітків до виконання кожного трудового завдання, до організації праці. [20, с. 57]

Ефективно організовано виробничу працю школярів у підшефних школах та НВК деяких виробничих об'єднань та заводів України. Вони забезпечені сучасним обладнанням, єдиною заводською документацією. В НВК виробляють вироби майже півсотні найменувань. При цьому однотипові деталі учні виготовляють до тих пір, поки не оволодіють відповідними операціями. Потім переходять до вироблення наступних деталей і т.п. Таким чином досягаються різноманіття праці, виключається її монотонність, узагальнюються знання, вміння школярів, що має найважливіше значення для їх політехнічної підготовки.

Заводським фахівцями розроблені засоби для підвищення продуктивності і якості праці школярів, культури виробництва, розвитку творчих здібностей учнів. Спеціальні тренажери на механічних ділянках дозволяють скоротити терміни освоєння школярами обладнання. У виготовленні, наприклад, дитячого оптичного конструктора, який випускає НВК, приймають участь сім ділянок комбінату. Це дозволяє на практиці знайомити школярів з організацією сучасного виробництва, розподілом праці між його підрозділами.

В школі № 10 м. Запоріжжя організацію суспільно корисної продуктивної праці учнів розпочали з оснащення та оформлення всіх шкільних кабінетів. В процесі виготовлення стендів, пристосувань для ТЗН, стилажів та інших

предметів учні почергово виконували різні функції – конструктора, технолога, слюсаря, токаря, електромонтера, освоюючи у взаємозв'язку відповідні загально трудові і спеціальні знання та вміння.

Доцільно видозмінювати форми організації праці, залучаючи школярів до різноманітних організаційно-технічних структур виробництва. Крім того, трудовий процес слід планувати і організовувати таким чином, щоб він сприяв розвитку професійно важливих якостей робітника сучасного виробництва, соціально-психологічних якостей особистості, які є необхідними в сучасному трудовому процесі. Важливо послідовно здійснювати поопераційний розподіл праці між учнями, кооперацію праці всередині класу, групи або бригади, змінювати операції і функції між учнями, здійснювати розподіл праці між суб'єктами навчання різного віку, його кооперацію. В результаті учні звикають до колективної організації праці. Так, в школі № 64 м. Одеси в процесі виготовлення виробів у шкільних майстернях учнів розподіляють на креслярників, технологів (розробка технологічних карт), слюсарів зі збірки, контролерів, реалізуючи бригадну форму організації праці. [21, с. 102]

Важливою умовою виробничої праці, яка є ефективною з точки зору педагогіки, а також політехнізації знань, є здійснення тісного взаємозв'язку з трудовим і професійним навчанням. В цьому випадку засвоєння учнями політехнічні і спеціальні знання та вміння дійсно знайдуть застосування, розвиток в трудовій діяльності.

Досягти органічного поєднання трудового навчання та виробничої праці вдалось колективам Міжгірської середньої школи Дніпропетровської області та базового господарства. Воно допомогло школі створити гарну матеріальну базу трудового навчання: кабінети ручної праці (1–4і класи), обслуговуючої праці (5–9і класи), майстерні (5–9і класи), кабінети тракторної справи і сільськогосподарських машин, демонтажно-монтажну майстерню; виділило чотири трактори для практичних занять. Учні 5–7-х класів у майстерні виготовляють різноманітні посібники для кабінетів, господарський інвентар, обладнання для дитячого садка, парнікові рами для городної бригади, шухляди

для овочів, фруктів, ремонтують шкільні меблі і т.п. Учні 8–9-х класів виточують бовти, гайки, шпильки для сільськогосподарського інвентаря. Учні 10–11-х класів ремонтують трактори, дощувальні пристрої, допомагають на фермі доїти корів. Школярі зайняті різноманітними видами робіт, які дозволяють сформувати і розвинути багато знань, вмінь і навичок, причому на достатньо варіативних об'єктах праці. [24, с. 131]

Розпочинаючи з молодших класів школярі виконують весь цикл сільськогосподарських робіт (наприклад, обробку пристовбурових кругів, вапнування, обрізання гілок дерев, оновлення насаджень, збір фруктів і т.п.). Організація сумісної праці учнів та дорослих, змагання між ними сприяє формуванню у школярів почуття відповідальності за якість роботи.

Виробнича праця повинна сприяти творчому розвитку учнів, розвивати в них конструкторську думку, сприяти пошуку найбільш раціональних форм роботи.

У розвиваючому навчанні великого значення набуває проблемне навчання. Виробнича праця є постійним джерелом проблемних ситуацій. Педагогічний ефект від рішення проблем в процесі навчання є тим більшим, чим більш життєва і істотна потреба закладена у матеріалі, що вивчається. Виробнича праця створює таке природне середовище, яке визначає раціональний підхід до вирішення проблеми. Наприклад, у завершеному циклі виробництва передбачається участь школярів у розробці технічної документації на вироби, що плануються до випуску. У розробці такої документації беруть участь школярі, які освоюють професію кресляра-детальювальника.

Таким чином, поєднання навчання з виробничою працею сприяє засвоєнню загальних наукових основ і єдиних організаційно-економічних принципів сучасного виробництва. Зв'язок навчання з виробничою працею є невід'ємною частиною політехнічної освіти. Для найбільш ефективного здійснення цього взаємозв'язку в документах з реформи школи особливо підкреслюється необхідність посилення політехнічної спрямованості змісту

освіти, вивчення технологічного застосування законів фізики, хімії, біології та інших наук.

Важливе значення має поєднання навчання з виробничою працею для морального виховання молоді.

У процесі праці разом з робітниками та працівниками сільського господарства учні ознайомлюються з плануванням і організацією праці у виробничих умовах. Вони отримують уявлення про складну систему організації ставлення людей до об'єктів праці та по відношенню один до одного. План передбачає визначення норм вироблення цехів, розподіл праці, послідовність операцій, взаємне узгодження окремих частин виробництва, потужність обладнання, своєчасну подачу сировини, матеріалів, якісні показники та контрольні вимоги. Все це ставить учнів перед необхідністю проявити власне ставлення до знарядь виробництва та один до одного. В них виховується свідомий підхід до технологічних процесів, здатність бачити зв'язок між ними. Це пробуджує ініціативу, прищеплює свідоме ставлення до роботи, що виконується, і розвиває науково-технічне мислення; школярі розпочинають розуміти своє значення та місце у виробничому циклі підприємства.

Характер організації праці на підприємствах робить необхідним тісний зв'язок праці окремого робітника з працею всього колективу. Це підвищує відповідальність кожного робітника за всіх і всіх за кожного. [25, с. 47]

Поєднання навчання з виробничою працею надає учням можливість безпосередньо орієнтувати в системі виробничих відносин. У вирішенні цієї задачі велика роль належить і гуманітарним дисциплінам, їх зв'язку з працею учнів. Таке поєднання сприяє глибокому розкриттю об'єктивних законів розвитку суспільства, розумінню основ його економіки; широкому розкриттю ролі праці в житті і розвитку людини, в суспільному прогресі, вибору таких методів і форм навчальної роботи, які забезпечують формування психологічної і моральної готовності вихованця до участі в праці сфери матеріального виробництва.

Зв'язок теорії з практикою здійснюється в процесі навчально-пізнавальної і трудової діяльності учнів. Стосовно педагогічних процесів навчання і виховання праця є комплексним дидактичним засобом. Головною умовою, за якою виробнича праця виконує свою узагальнюючу функцію в політехнічній освіті школярів, є тісне його поєднання з навчанням. Трудова діяльність школярів повинна бути засобом збудження в учнів потреби в знаннях; засобом закріплення і поглиблення знань; джерелом набуття нових знань; критерієм істини у поясненні і засобом перевірки правильності технічних ідей; засобом пізнання наукових основ виробництва; необхідним середовищем, в якому набуваються вміння з використання знань у практичній роботі; найважливішим засобом всебічного розвитку особистості.

Застосування в трудовому навчанні знань з основ наук вимагає певної системи і логіки. Загальноосвітні знання стають необхідною базою для засвоєння технічних і технологічних принципів і правил, якщо вони використовуються комплексно.

Роль педагогічних організацій у встановленні зв'язків між навчанням і працею полягає не в суб'єктивних спробах «ув'язати» ту або іншу тему навчальної програми з працею, а в розробці педагогічних умов, які зробили б цю систему зв'язків постійно діючою.

Складність системи взаємозв'язків між загальноосвітніми, загальновиробничими і загальнотехнічними знаннями, спеціальною технологією і трудовою діяльністю вимагає встановлення та використання у навчанні і праці не лише зовнішніх, але і внутрішніх зв'язків, які сприяли б усвідомленню учнями причинно-наслідкових відносин між явищами і процесами, що вивчаються. Одним з умов, які сприяють забезпеченню органічного взаємозв'язку між навчальними предметами і працею, є політехнічна спрямованість навчально-виховного процесу в школі та теоретичного навчання, виробничої праці в трудовій підготовці школярів. [26, с. 72]

В програмах з основ наук та трудового навчання політехнічна підготовка не надана у вигляді певної системи знань та вмінь. Вирішення задач політехнічної підготовки вимагає конкретизації змістовної і процесуальної сторін у викладанні загальноосвітніх дисциплін, загальнотехнічних та загальновиробничих розділів трудового навчання. Аналіз змісту і процесу трудової підготовки учнів за профілями металообробки показує, що навчально-виробнича діяльність учнів, яка пов'язана з виробничою працею в галузі конкретних професій (токаря-універсала, фрезерувальника, зуборізника, оператора верстатів з числовим програмним управлінням і т.д.), повинна ґрунтуватись на комплексі понять, які містять загальнонаукові, технічні, технологічні, економічні знання. Наприклад, для ефективного управління процесом формоутворення в металообробці необхідна сукупність взаємопов'язаних знань про елементи системи «верстат–пристосування–інструмент–деталь» та характерні особливості взаємодії цих елементів. Знання про цю систему містять в собі декілька взаємопов'язаних понять політехнічного змісту. Їх усвідомлення вимагає загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних знань. Зокрема, формування цілісного уявлення про металоріжучі верстати ґрунтується на знаннях з фізики, хімії, математики, креслення, матеріалознавства, загальної технології машинобудування та спеціальної технології, які використовуються в реальних умовах в процесі праці.

Структуру взаємозв'язків теоретичних знань та трудової діяльності учнів можна приблизно уявити, якщо використати наступні позначення:

- 1 – загальноосвітні знання;
- 2 – загальновиробничі і загальнотехнічні знання;
- 3 – спеціальні (професійні) знання;
- 4 – виробнича праця.

В практиці роботи НВК, навчальних цехів найбільш повно реалізуються зв'язки першого рівня узагальнення: 1–2; 3–2; 4–3; 4–1; 1–3; 4–2. Ці зв'язки розкривають природнонаукові (1–2; 1–3; 4–1); загальнотехнічні і загальновиробничі (3–2; 4–2); професійні (4–3) основи праці сучасного

виробництва. Зв'язки другого рівня узагальнення (1–2–3; 4–3–2; 3–4–1; 4–1–2), які розкривають науково-технічні, організаційно-економічні та технологічні основи виробництва, у навчальному цеху реалізуються значно менше, ніж зв'язки першого рівня. Зв'язки третього рівня узагальнення (1–2–3–4), які утворюють комплекс міжпредметних знань і їх взаємодію з працею на завершальній стадії формування політехнічних компетентностей в умовах навчального цеху, реалізуються неповною мірою і є недостатньо дієвими. [27, с. 55]

Сутність засобу праці, що вивчається, учні можуть засвоїти і за відсутності в явному вигляді деяких з цих зв'язків. Однак, політехнічний зміст трудової діяльності учнів визначається всіма зв'язками і, щоб надати їм цілісне уявлення про сучасне виробництво, необхідно використати всю сукупність зв'язків, які відображені у даному алгоритмі. Це впливає з функціонального призначення політехнічних знань, засвоєння яких потребує співвіднесення наукових понять з технікою і технологією виробництва, усвідомлення учнями природничонаукової сутності виробничих явищ і процесів. Само пособі це співвідношення не відбувається.

Для співвіднесення понять у свідомості учнів необхідні відповідні умови. До таких умов можна віднести наступні:

– удосконалення матеріально-технічної бази трудового навчання, яка повинна задовольняти вимогам універсальності, конструктивної і функціональної доступності для освоєння школярами;

– створення лабораторій з машинознавства, технічної документації, технічним вимірюванням та кабінетів з організації та економіки виробництва, загальній технології машинобудування (такі лабораторії сприяють формуванню в учнів загальновиробничих та загальнотехнічних вмінь);

– методична підготовка вчителів трудового навчання і майстрів виробничого навчання для того, щоб вони мали змогу здійснювати взаємозв'язки теоретичних знань і праці учнів на високому рівні;

- організація виробничої праці школярів на широкій політехнічній основі;

- координація сумісних дій робітників школи, НВК, навчального цеху та виробничого колективу крізь діяльність політехнічної ради.

Особливе значення у здійсненні зв'язків виробничої праці з навчанням має аналіз тем з трудового навчання і деяких розділів з основ наук. Такий аналіз дозволяє виділити ті наукові закони та закономірності, які слід використовувати під час розкриття технічних явищ, технологічних і трудових процесів. Необхідно передбачити питання, які спонукають учнів застосовувати загальнотехнічні знання; визначити конкретні теми навчальних предметів для повторення, а також складати задачі виробничо-технічного змісту з кожного конкретного профілю, професії, які потребують залучення знань з основ наук; організувати виробничі екскурсії; проводити лабораторно-практичні роботи політехнічної спрямованості; добирати об'єкти виробничої праці у відповідності з принципом політехнізму.

Основний напрямок науково-технічної революції – це зближення науки і виробництва, широке впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери людської діяльності. Нині розширилося саме поняття техніки: воно не обмежується матеріально-технічними засобами, а містить в собі певні науково-технічні знання. Тому подальше удосконалення політехнічної підготовки учнів і забезпечення на цій основі виробничої праці повинно передбачати, по-перше, достатньо високий рівень знань, який надає можливість застосовувати наукові поняття і закони у виробничій практиці, а також засвоїти прикладні питання загальних принципів функціонування автоматизованого виробництва, систем контролю і управління ним; по-друге, формування в учнів світогляду і якостей особистості, які дозволяють успішно працювати в умовах виробництва, яке швидко змінюється. [29, с. 213]

Розвиток наук і зміцнення їх зв'язку з виробництвом показують, що підвищення наукового рівня освіти створює великі можливості для удосконалення політехнічної підготовки школярів і організації їх усвідомленої,

творчої виробничої праці. Найбільш явно це виражається під час реалізації принципу поєднання навчання з виробничою працею; застосуванням учнями засвоєних знань у процесі виробничої праці. Відсутність у практичній роботі опорних загальноосвітніх і спеціальних знань призводить до зниження пізнавального інтересу учнів. Без застосування знань неможливо вирішити основну задачу політехнічної підготовки учнів – засвоєння ними наукових основ сучасного виробництва та оволодіння функцією праці, яка має тенденцію все більше збагачуватись дослідницьким, творчим змістом.

Зв'язок навчання з працею може здійснюватись від вивчення начальних предметів до з'ясування наукових основ виробничих процесів і знарядь праці і від процесів праці до навчальних предметів. Розрізняють три форми зв'язку:

1) передуючий, коли вивчений на занятті матеріал потім використовується школярами в праці;

2) супутній, якщо матеріал з основ наук і практичні роботи в навчальних майстернях, на пришкільній та навчально-дослідній ділянці співпадають за часом;

3) наступний, якщо природничонаукові основи виробничих процесів та об'єктів розкриваються у процесі праці за мірою накопичення учнями необхідних знань з основ наук.

Як відомо, в змісті навчальних предметів природничо-математичного циклу містяться поняття і закони, які відображують наукові основи багатьох процесів і знарядь праці. Тому загальноосвітні знання є природничонауковою базою під час вивчення учнями технічних і технологічних дисциплін, які безпосередньо обслуговують трудовий процес. Стосовно до школи такою дисципліною є трудове навчання. Без знання виробничо-технічного матеріалу цієї дисципліни, який використовується безпосередньо в процесі виробничої праці, неможливо брати участь цій праці. [32, с. 192]

Звідси випливає, що зміст зв'язку навчання з виробничою працею в 10–11-х класах обумовлюється не лише наявністю в основах наук законів і понять, які визначають техніко-технологічну сторону виробничої праці, але й змістом

трудового навчання, яке відомою мірою визначає відбір видів праці, і програмою трудового навчання. Тому зв'язок навчання з виробничою працею розглядають в двох аспектах:

1) зв'язок знань з основ наук з трудовим навчанням і через нього – з виробничою працею;

2) безпосередній зв'язок основ наук з виробничою працею під час виробничої практики.

Перший зв'язок є обмеженим і забезпечує лише засвоєння наукових основ окремих сторін виробничого процесу, а другий передбачає не лише засвоєння наукових основ техніки та технологій сільськогосподарського виробництва, але й формування вмінь та навичок управління виробничими процесами. Наприклад, якщо зміст шкільного курсу фізики, розкриваючи об'єктивні закони природи, надає учням знання, необхідні для розуміння найважливіших принципів промислового і сільськогосподарського виробництва, то трудове навчання розглядає технічні об'єкти і технологічні процеси конкретної галузі народного господарства.

Для формування політехнічних знань важливо розкрити учням методи використання природних законів на виробництві.

В педагогіці виробнича праця розглядається не лише як дидактичний, але й як виховний засіб.

Основним фактором, що чинить вплив на виховуючий характер виробничої праці, є усвідомлення школярами її громадської значущості. Особливо сприятливі можливості для цього створюються тоді, коли учні вивчають господарські потреби і потреби оточуючих підприємств. Праця на виробництвах включає їх до сфери соціальних відношень з виробничим колективом.

Задача школи полягає в тому, щоб учні розуміли державне значення власної праці. Не лише від розуміння до справи, але й від справи до розуміння її сенсу на новому, більш високому рівні – такою є діалектика розвитку свідомості школяра. Усвідомлення школярами політичного значення їх участі в

суспільно корисній виробничій праці дозволяє їм виробити активну життєву позицію, протистояти тим негативним факторам, явищам, які ще досить часто зустрічаються в житті. Згуртованість учнів класу, бригади підсилює можливість боротьби з недоліками в організації праці, проявами безвідповідального ведення господарства. Підтримка педагогів, шкільних організацій і підприємства, сільськогосподарського або фермерського господарства сприяє виробленню у школярів виробничих форм поведінки, зростанню їх політехнічної свідомості та громадської самосвідомості.

Результативна колективна праця, яка приносить моральне задоволення, формує такі моральні якості, як почуття боргу перед колективом, суспільством; почуття колективізму, почуття відповідальності за власну працю. Всі ці якості зароджуються і розвиваються в трудовій діяльності. [31, с. 421]

Але праця сама по собі не виховує. О.С. Макаренко писав: «...і праця в застосуванні до виховання може бути організована різноманітно і в кожному окремому випадку може дати різний результат».

Таємниця успіху О.С. Макаренко полягає, насамперед, в тому, що його вихованці залучались до активної, перетворюючої оточуючий світ, побудованої на моральних принципах суспільства, суспільно корисної діяльності, в результаті якої вони перетворювались самі. Формуючою силою була виробнича праця у поєднанні з навчанням. Зміна змісту праці, ускладнення задач, які вирішуються колективом в процесі її виконання, дозволила підняти рівень ідейно-моральної зрілості колективу і кожного вихованця, успішно вирішувати виховні проблеми.

Значні резерви підвищення ефективності суспільно корисної, трудової діяльності школярів полягають у вдосконаленні її організації.

Важливим фактором виховання в праці є увага педагога до розвиваючої функції праці школярів, як умови їх спільного, і, зокрема, морального розвитку.

Одним зі значущих проявів розвиваючої функції трудової діяльності є її навчаючий характер.

Розвиток трудової діяльності школярів виражається в ускладненні її колективних форм. Колективні форми організації різноманітної діяльності, її педагогічна доцільність дозволяють формувати моральні взаємовідносини: вміння підпорядкуватись товаришу і розпорядитись самому; нести відповідальність перед колективом за виконання своїх обов'язків; бути уважним до інших; допомагати товаришеві; бути доброзичливим, справедливим та ін. Розвиток самостійності учнів у діяльності, самоврядуванні також сприяє удосконаленню самої діяльності.

Розвиток трудової діяльності пов'язаний з місцем дорослого і школяра в ній. Спочатку вона здійснюється разом із дорослим, потім – під керівництвом дорослого, а пізніше – самостійно. Відповідно розвивається і внутрішня характеристика діяльності. Наприклад, якщо, діючи разом із дорослим, дитина спонукається ним, воля дорослого спрямовує волю дитини, то пізніше виявляються внутрішні спонукачі до діяльності – мотиви. В мотивах відображується одна з найважливіших характеристик особистості – її моральні якості. Мотив як усвідомлене спонукання до дії виникає з відношення до мети праці, задачам, які вирішуються на шляху до її досягнення. Перш, ніж стати внутрішнім спонукачем до дії, мотив повинен сформуватись. Чим більш значними є задачі, які вирішуються в процесі праці, тим більш суттєвими є особистісні мотиви. [34, с. 19]

Таким чином, будь-яка діяльність надає не лише безпосередній цільовий результат, але й громадський ефект – взаємовідносини з людьми (громадський мотив).

Громадська природа мотивації діяльності, її оцінка обумовлені певними громадськими нормами, об'єктивним результатом діяльності і тими зусиллями, які приклали школярі, вирішуючи ті або інші задачі, які містяться в діяльності. Велике виховне значення має правильна оцінка праці учня. Він чекає громадської оцінки результатів власної праці, порівнюючи її з самооцінкою, і це природньо. Але оцінка не повинна ставати метою діяльності, оскільки в такому випадку спотворюється її зміст. Громадську оцінку необхідно

враховувати як виховний фактор. Школяр повинен переконуватись на практиці у первинності і значущості праці, її результатів та залежності від цього оцінки.

Інтерес до оцінки своїх зусиль викликаний у молодших школярів бажанням перевірити себе, правильність власних дій, у підлітків – прагненням відчувати та виміряти власні сили, важливою для них можливістю самоствердитись в колективі однолітків та в очах дорослих. Тому педагог повинен допомогти учню так розрахувати свої сили, щоб він зміг проявити себе з кращого боку. Вмілі дії кожного учасника колективної роботи є зразком для інших.

Таким чином, в розвитку діяльності, її громадських цілей, задач, змісту, оцінок закладені можливості формування громадських мотивів праці як основи морального удосконалення особистості. [11]

В трудовій діяльності, що розвивається, формується активна позиція особистості. Активна позиція передбачає визначення самими учнями задач трудової діяльності шляхом досягнення кращих результатів, корекцію своїх ідей у відповідності з діями інших.

В праці формується і активна моральна позиція, коли школяр вчиться керуватись громадськими цілями, самостійно шукає шляхи і засоби їх реалізації.

Однією з найважливіших якостей особистості є колективізм. Виховання колективізму пов'язане з удосконаленням морально-трудових відношень учнів, які складаються в процесі виконання кожним своїх трудових функцій, з розвитком громадської думки, у формуванні якої велике значення має підбиття підсумків і оцінка роботи, що виконується колективом і кожним окремо.

Особливе значення має змагання учнів у праці. Емоційна напруженість, прагнення не відставати від інших, стати кращим у роботі – це дієвий стимул формування у підлітків позитивного ставлення до справи.

В старших класах колективна форма праці має особливий характер, оскільки учні займаються виробничою працею на підприємстві. Важливо, щоб школярі не замикались на своїй операції, своїй ділянці роботи, а уявляли її

місце в загальному плані роботи підприємства, у виконанні зобов'язань змагання.

В теперішній час першочергове значення має економічне виховання учнів. Система політехнічної підготовки, яка склалася в теперішній час в українській школі, має великі можливості економічного виховання.

Основні задачі економічного виховання школярів полягають у наступному: формування в них знань про сутність економічних законів сучасного суспільства і економічну політику країни, розуміння власної ролі в трудовому процесі; вироблення уявлень про значущість громадської власності, прагнення берегти суспільне багатство; розвиток вмінь і навичок самостійної розробки і здійснення заходів з найбільш ефективного використання робочого часу, економічну витрату в трудовому процесі електроенергії, сировини, обладнання та інструментів; виховання почуття громадського боргу, прагнення брати активну участь в управлінні виробництвом.

Найважливіші шляхи вирішення задач економічного виховання – це теоретичні і практичні заняття, виробнича праця, виробнича практика, позашкільна робота. [5, с. 17]

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАЦІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

3.1. Інноваційні технології в сучасній загальноосвітній школі

Що залишиться від школи, якщо прибрати з неї оцінки, екзамени, підбиття підсумків? А ось що: дуже цінними будуть індивідуальний досвід і неповторність, а не вміння відтворювати прописані в книгах істини; вчитель перестане постійно оцінювати учнів, а ті – боятись цієї оцінки.

Можливо, школа з інституту пригнічення особистості перетвориться в нормальну соціальну структуру, якій необхідні різні люди, де кожний не лише оцінюється іншими, але й має можливість оцінити інших.

Роблячи спробу розгорнути систему освіти в напрямку конкретної дитини, ми постійно зіштовхуємось з силовою оцінкою, яка забороняє розвиток будь-якої індивідуальності. В класно-урочній школі, як правило, діти не лише позбавлені офіційного права оцінювати старших і за рахунок цього впливати на ситуацію, розвиваючи власну індивідуальність, але й піддаються постійній активній оцінці з боку вчителів. Правда, діти позбавлені можливості оцінювати старших лише офіційно, оскільки насправді їх реакція на дії вчителів завжди неоднозначна і різноманітна, тільки це сприймається старшими як негативне явище, а не як природна форма спілкування.

В різних інноваційних школах педагоги сильно видозмінюють систему оцінки, де гуманізація освіти не лише декларується, але і вдається на справі. В більшості таких шкіл легалізована рефлексивна самооцінка учнів, відмітка замінюється на розгорнуті характеристики. Але ці школи об'єднує ще одне: там учні та вчителі високо цінують один одного, прагнуть подовжити спілкування і після уроків. [24, с. 141]

Для того, щоб створити альтернативну школу, потрібно відмовлятися від ряду атрибутів. Перший атрибут – це урок, як основна форма організації освітнього процесу. Замість уроку дітям пропонується набір місць, постійно

відкритих для занять, які вони обирають тут і зараз, навчаючись не лише обирати з множини справ цікаві і важливі для себе та інших заняття, але й відповідати за власні рішення. Такі відкриті місця в школі отримали назву парк-студії.

Другий – програми як зміст освіти. Багато фахівців вважають, що, якщо докласти зусиль, можна створити такі програми, які нададуть можливість розвиватись всім учням з індивідуальною швидкістю. Але багаточисельні спроби створення особистісно-орієнтованого навчання при збереженні лінійного підходу до передачі та засвоєння інформації заздалегідь приречені на невдачу, оскільки усе багатоманіття особистостей учнів принципово не може бути враховано жодного, навіть найпрогресивнішою лінійною програмою. Ідея школи-парку не пропонує учням ніяких освітніх планів та програм. Педагогічною задачею школи-парку є швидше створення необхідних і достатніх для розвитку особистостей умов вибору форм, способів і предметів діяльності. А також постійний точковий моніторинг за індивідуальними освітніми траєкторіями, що складаються в процесі навчання.

Третій атрибут – розподіл дітей за віком. Цей ритуал вже давно вважається некорисним і навіть шкідливим у виховному процесі, а у навчанні зберігається майже скрізь (за рідким виключенням), а іноді навіть культивується (школа дорослішання). Школа-парк не створює одновікових груп, приймає дітей такими, які вони є, використовує індивідуальні особливості кожного.

Четвертий – силова оцінка, спрямоване від вчителя до учнів, яка постійно змушує їх змагатися один з одним. Необхідна поетапність навчання вимагала простого і чіткого способу контролю за результатами процедури навчання, оскільки від цього залежала можливість переходу на наступний рівень обробки, тобто в інший клас. В школі-парку учень може отримати оцінку лише за власним бажанням, тоді як своїм відвідуванням або невідвідуванням студій кожна дитина показує вчителю, наскільки той для нього є цінним.

П'яту особливість силовой школи – розподільну систему фінансування – вдавалось зняти лише в теоретичній, ігровій формі. В школі-парку повинна працювати ринкова система фінансування від споживача, однак, до практичного втілення подібної системи ще далеко. [25, с. 78]

В роботі парків вводяться лише два обмеження: не можна примушувати дітей залишатись на студії довше, ніж вони самі бажають, і не можна не випустити дитину до студії тоді, коли вона сама прийшла. Кожний (і учень, і вчитель) мав можливість оцінити власне просування до наміченої мети (своєрідна планка, встановлена для самого себе, до якої можна підійти в будь-який час і виміряти свій зріст). Діти оцінюють роботу вчителів ніжками, тобто, приходячи до нього на заняття або ні, рівно як і вчителі мають можливість оцінювати дітей лише діями і словами (похвалою або несхваленням, більшою або меншою увагою).

На початку відслідковувалась комфортність самопочуття учнів і час перебування їх в одній студії. При цьому якщо на початку діти прагнули відвідати всі студії, працюючі в цей день, і ступінь комфортності в них була достатньо низькою, то до кінця другого місяця вони стали затримуватись на шість уроків в одній студії і ступінь комфортності наблизився до максимального результату.

Коли одночасно працюють чотири-п'ять студій, часто буває й так, що до однієї з них приходять одна-дві людини, а до інших – багато дітей, і всі готові працювати по шість уроків поспіль. Скептики посміхнуться: звичайно, на фізкультурі завжди буде надлишок! Нічого подібного, багато дітей займались по шість уроків поспіль математикою і трудовим навчанням, фізикою і біологією, історією і іноземними мовами, хімією і образотворчим мистецтвом.

Спочатку вчителям важко змінити систему викладання і коли одні працюють на студії постійно, а інші зайшли лише подивитись, чим тут люди займаються, волею-неволею доводиться майже завжди придумувати все нові і нові форми роботи. Але при цьому є дещо цінне, таке, що відсутнє зазвичай у

роботі вчителя: робота вчителів оцінюється не колегами і адміністрацією, як це буває зазвичай, а дітьми. [26, с. 33]

Можна позначити основні групи освітніх ефектів:

1. Вміння захоплюватись запропонованою справою, зберігаючи власну індивідуальність;
2. Вміння створювати нові робочі місця;
3. Вміння орієнтуватись в окультуреному просторі;
4. Вміння прибудовувати власні дії в життєвій ситуації, що змінюється;
5. Вміння спілкуватись з різними людьми;
6. Вміння зайняти себе;
7. Безкомпромісність;
8. Відчуття бути поруч з проблемами, що заявляються іншими.

Парк відкритих студій – це освітня система, яка побудована на принципово новому двосторонньому ціннісному оцінюванні. Ця концепція розроблялась Милославом Балабаном як модель школи-парку.

Для того, щоб побудувати таку нову освітню систему, необхідно створити всередині школи структуру різноманітних освітніх послуг і забезпечити саме дітей можливістю обирати їх. При цьому різко змінюється зміст освіти, яка формується не за бажанням вчителів, а за потребами головних суб'єктів – дітей. Таку структуру назвали парковою. В різних місцях школи створюються відкриті парк-студії, які заздалегідь оголошують про специфіку роботи, готові прийняти дітей і залучити їх до своєї діяльності. Парк-студії можуть бути як предметними, які передають учням відповідні культурні норми, так і проектними, які займаються деякою конкретною діяльністю. Учні не повинні записуватись до студій, однак, при залученні до певної сумісної роботи, вони несуть відповідальність за виконання своєї частини перед мікроколективом, що склався.

Отже, учням надали свободу вибору об'єктів і способів діяльності (тобто свободу їх діяльнісної оцінки оточуючого світу). При цьому автоматично стали

видозмінюватись поняття «клас» і «урок», «класний керівник», «тьютор». [32, с. 208]

При переході від класно-урочної школи до паркової використовувались деякі прийоми, необхідні для вступного етапу. Були створені такі умови для дітей і вчителів, при яких вони, з одного боку, могли зрозуміти особливості роботи в парку відкритих студій, а з іншого – не зовсім розлучились зі звичкою і безпечною класно-урочною системою. Цей етап триває близько місяця, після чого переходять до основного паркового способу навчання.

Під час основних етапів у розкладі залишились лише назви студій, наприклад, створюються студії з гуманітарного і технічних циклів, підприємницькі та студії з різноманітним фізичним навантаженням. За один день діти відвідували дві студії по три уроку кожна. Лише на найбільш улюблених студіях вони залишались по шість уроків поспіль, не відчуваючи втоми. Така організація роботи студій полегшує дітям проблему вибору (кожного дня працюють не менш, ніж сім різних студій), а вчителям простіше організувати роботу в студіях (тепер майже кожна студія відкрита як мінімум два рази на тиждень).

Основними студіями вважаються наступні:

I. Студії технічного напрямку:

1. Технічна творчість;
2. Фізика;
3. Креслення;
4. Моделювання.

II. Студії майбутніх підприємців:

1. Менеджмент;
2. Основи організації виробництва;
3. Підприємництво;
4. Основи економіки.

III. Студії з різноманітним фізичним навантаженням:

1. Корисна праця;

2. Робота шкільного кооперативу;
3. Народні ремесла;
4. Дизайн.

В залежності від спрямованості школи і її технічної оснащеності, фінансування можуть бути організовані й інші студії, які дозволять врахувати всі інтереси учнів.

Для того, щоб повністю використати всередині школи систему м'якого оцінювання, необхідно створення різновікових груп, всередині яких кожен може бути для когось старшим, для когось-молодшим, тобто одночасно і обраним, таким, що отримав високу оцінку, і обираючим, тобто тим, хто оцінює. Найбільш простий, природний спосіб, який надає таку можливість усім дітям, – це формування різновікової групи під час навчання. [37, с. 153]

В різновіковому парку відкритих студій відзначені наступні позитивні сторони роботи в навчальній вертикалі:

1. Молодші емоційно ініціюють роботу старших. Дітям десятирічного віку притаманно більш відкрито, ніж дванадцяти-тринадцятирічним, виражати різноманітні позитивні емоції по відношенню до навчальної діяльності. Вони демонструють здивування, захват, зацікавленість; при цьому дуже часто старші діти з підлітків з показовою байдужістю перетворюються знов у дітей, які цікавляться тим, що відбувається. Безумовно, під час роботи у вертикалях вчителі можуть спеціально створювати різноманітні ситуації у навчальній групі (фронтальна робота, розповідь або лекція, дискусія і т.д.), залучаючи молодих у цікаву для них діяльність з метою активізації роботи старших учнів.

2. Старші діти, демонструючи захопленість розпочатою справою, ініціюють роботу ще не залучених молодших. Це особливо видно у студіях, де є спільна справа, що вимагає великих емоційних і розумових витрат. Втома і бажання кинути розпочату справу настає одночасно у всіх дітей, однак, старші (можливо, внаслідок присутності тих самих молодших) продовжують працювати, не дивлячись на втому, що змушує молодших не покидати розпочату справу, а у старших підвищується відповідальність за зобов'язання,

взяті на себе. Спільна справа з покладанням максимальної відповідальності за результат на старших може стати ще одним прийомом роботи у навчальних вертикалях.

3. В різновіковій групі старші можуть допомогти молодшим, що випадають, що є дуже важливим для проведення індивідуальної роботи з усіма учнями у великих навчальних групах. При цьому спостерігається подвійний ефект: молодший отримує допомогу у важливому для нього питанні і відчуває себе комфортно і захищено, а старший не лише допомагає вчителю, але й має можливість ствердитись у власних знаннях або, навпаки, виявити в них слабкі місця, а також структурувати власні індивідуальні уявлення про світ у спілкуванні з іншими людьми. Створення навчальних пар старший-молодший з обов'язковою наступною демонстрацією обом їх досягнень може бути ще одним прийомом роботи у навчальних вертикалях.

4. Почали виникати стійкі різновікові групи всередині предметних студій. В цих групах діти різного віку легко спілкуються, допомагають один одному, приймають допомогу. Способи роботи вчителя, що призводять до утворення таких груп, поки складно виокремити: попередньо вважалось, що це колективна діяльність, однак такі групи склались швидше за все в студіях, де цей спосіб не використовувався.

5. Вчителі відзначають розвиток вміння дітей швидко пристосовуватись до груп, що змінюються, прийняття на себе відповідальності за не успішність інших і готовність допомогти. Створення змінних навчальних різновікових груп для короткочасної сумісної діяльності може бути ще одним способом роботи у вертикалях.

6. Спостерігається тенденція до планування роботи, виконання домашніх завдань. Постійне спілкування у навчальній діяльності старших і молодших учнів надає і тим і іншим багатий матеріал для осмислення власного просування.

Про класифікацію способів роботи вчителя у відкритих навчальних різновікових групах поки що говорити зарано, однак, вже сьогодні можна виділити наступні обов'язкові дії вчителя:

– зміна його позиції по відношенню до учнів: вчитель повинен бути старшим членом різновікового колективу, що зростає, а не лише носієм загальнокультурних цінностей;

– обов'язкова демонстрація власних досягнень кожного учня.

При цьому педагог не повинен принижувати дітей публічною демонстрацією їхнього невміння, незнання. Було висловлено припущення, що під час роботи у вертикалях педагогу не можна казати дітям «ти повинен» без дійсного попереднього прийняття дитиною на себе деяких зобов'язань перед групою. [38]

В рамках цих двох границь в навчальних вертикалях можливо застосування різноманітних методів і навчальних прийомів: фронтальна і парна робота, ігрові методи, самостійна робота, проектна діяльність та ін. Бажаною є зміна структури класу для оптимізації можливих пересувань в замкненому просторі і покращення спілкування між усіма членами різновікової групи.

Ще раз хочеться зазначити: школа-парк не є однією з інновацій у сучасній школі. Це принципово нова (добре забута стара) модель школи. Різниця між клас-школою і школою-парком приблизно така ж сама, як між плановим веденням господарства і вільним ринком. Продовжуючи цю аналогію, можна сказати, що те, що ми робимо, – це не відмінно сплановане підприємство, а, швидше за все, перші спроби переходу до ринкової економіки і взаємовідносинам в освіті. Безумовно, помилок у момент такого переходу багато, частину їх можна побачити вже сьогодні. Але майбутнє школи полягає десь поблизу, оскільки ні для кого не є таємницею, що клас-школа з її різноманітними способами замкненого розподілу знань вже вичерпала себе. Її результати не задовольняють нікого в сучасному суспільстві, однак багато хто продовжує перекроювати її на новий лад. Пропонується побудувати

принципово іншу школу. Тим більш, що це зовсім не злякає, а навіть зовсім навпаки. [39, с. 19]

3.2. Характеристика рівнів розвитку трудових об'єднань школярів

В умовах переходу до ринкової економіки особливе місце посідає виробнича праця дітей в учнівських лісництвах, сільськогосподарських бригадах, шкільних кооперативах та інших формах організації трудової діяльності. Ефективність педагогічного керівництва такими дитячими об'єднаннями в першу чергу обумовлюється відповідністю методики педагогічного управління рівню розвитку учнівського колективу. Тому дуже важливо вміти констатувати рівень розвитку трудового об'єднання школярів.

В школах Одеської області було проведено спеціальне дослідження з метою прослідкувати рівень розвитку трудових об'єднань школярів. Проведені дослідження показали, що основними характеристиками дитячого трудового об'єднання є: провідна перспектива особистості, способи рішення задач, активність трудової діяльності, характер спілкування і контроль як самої діяльності, так і її результатів.

Прослідковуються три рівня розвитку трудових об'єднань школярів. Так, на першому рівні провідною метою діяльності більшої частини особистостей, а в результаті і групи, є завдання виробничої праці в рамках найближчої перспективи. Це – завдання трудового дня або тижня. В способах виконання роботи має місце аналогія – діти переймають досвід свого трудового наставника (майстра, керівника). Активність дітей спонукається наставником. Ділове спілкування відбувається в колі партнерів, що визначені педагогом для виконання задач. Контроль здійснюється виключно педагогом.

На другому рівні розвитку трудових дитячих об'єднань характерною є провідна роль самоврядування: активність у виробничій праці спонукається ядром колективу: домінує ділове спілкування в групах, змодельованих ядром для виконання висунутих завдань та контрольованих ним. Колектив адекватно

передбачає власні виробничі можливості в даному трудовому році і кварталі, а діяльність «за зразком технології» забезпечує високу продуктивність праці.

Третій рівень – це домінування колективної думки, елементів творчості, високої самостійності і адекватності учнів у роботі. Діти передбачають економічно вигідні для них завдання і запит на продукти їх праці в далекій перспективі. Завдання постійно підпорядковується поставленій меті. Прагнення до економічного ефекту змушує учнів шукати різні шляхи виконання поставленого і обрати з усіх можливих самий раціональний. На практиці показники різних рівнів часто взаємно обумовлюються. Тоді трудове об'єднання умовно відносимо до такого рівня розвитку, показники якого домінують. Наприклад, учнівський кооператив передбачав далеку перспективу власної виробничої праці. Це ще означає, що він досяг третього рівня розвитку, тому що показники інших критеріїв відповідають другому рівню. Взагалі, має місце лише активність лише окремих учнів, а не більшості. Спосіб виконання завдання – автоматичного характеру, тобто виконання за зразком. Контроль за діяльністю трудового об'єднання забезпечує дитяче самоврядування, а взаємоконтроль членів колективу відсутній. Таке трудове об'єднання відносять до другого рівня розвитку. Узагальнемо все вищезазначене наступною таблицею.

Таблиця 1.

Показники визначення рівня розвитку виробничого об'єднання школярів за різними критеріями

Критерії розвитку трудового об'єднання школярів	Показник визначення рівня розвитку трудових об'єднань школярів		
	I рівень	II рівень	III рівень
Провідна перспектива особистості	Найближча перспектива	Середня перспектива	Далека перспектива
Спосіб рішення завдань	Наслідування наставника	За зразком технологій	Альтернативний як вибір раціонального

Продовження таблиці 1

Активність трудової діяльності	Активність спонукається педагогом	Активність спонукається ядром колективу	Активність практично всіх учнів
Стиль ділового спілкування	Ділове, за завданнями педагога	Ділове, за завданнями колективу	Ділове, за завданнями трудового об'єднання
Основний вид контролю	Контроль здійснюється педагогом	Контроль здійснюється ядром колективу	Взаємоконтроль між членами трудового колективу

Таким чином, хотілося б відзначити, що оптимально організувати роботу трудового об'єднання можна лише тоді, коли адекватно визначений рівень його розвитку. В цьому випадку педагогічне керівництво повинно враховувати досягнуті показники розвитку колективу і орієнтуватись на найближчі перспективи цих показників. [40]

3.3. Розробка положення про кооператив школярів

I. Цілі кооперативу:

1. Кооператив створюється з метою поєднання навчання і виховання з виробничою працею в сфері реформи загальноосвітньої і професійної школи; покращення трудового виховання і професійної орієнтації; залучення школярів до виробничих відношень у трудовому колективі; забезпечення конкретної участі учнів в суспільно корисній виробничій праці.

Кооператив є організацією школярів, які добровільно об'єдналися на основі праці і колективного самоврядування з метою збільшення виробництва товарів народного споживання і розширення сфери послуг при безпосередній особистій участі членів кооперативу, виконання побажань замовників мікрорайону. Участь в роботі кооперативу прищеплює учням культуру праці, бережливе ставлення до кооперативної власності, розвиває суспільну активність і організаторські здібності учнів.

2. Основні задачі кооперативу:

- випуск товарів народного споживання з промислових відходів, неліквідів і вторинної сировини підприємств регіону;
- покращення використання матеріальних ресурсів, реалізація їх на потреби якомога більш повного і широкого асортименту товарів народного споживання;
- надання допомоги населенню мікрорайону в побутових послугах;
- залучення у виробництво додаткових трудових ресурсів за рахунок залучення учнів у вільний від навчання час;
- організація технологічних консультацій, підготовка технологічної інформації і документації для населення району з метою розвитку технічної творчості населення району;
- спрямованість у роботі, насамперед на вирішення проблем самих дітей (ремонт іграшок, велосипедів та ін.). [5, с. 29]

II. Організація кооперативу.

Шкільний кооператив створюється на базі дитячого клубу (майстерні, виробничої ділянки і т.п.) при активній участі закладу загальної середньої освіти. Створення кооперативу закріплюється органами місцевої адміністрації.

1. Робота кооперативу організується у відповідності з цим Положенням, яке розроблене на основі Закону України «Про підприємництво», і Закону України «Про підприємства», Положенням про організацію суспільно корисної праці учнів закладів загальної середньої освіти, про трудовий загін учнів на підприємствах народного господарства про базове підприємство закладу загальної середньої освіти, про міжшкільний навчально-виробничий комбінат, іншими документами Міністерства освіти і науки України, які регламентують трудову участь учнів у виробництві.

2. До роботи в кооперативі залучаються учні лише на добровільній основі у вільний від навчання час. Учні, яким ще не виповнилось 14 років, можуть залучатись до роботи в кооперативі за трудовою угодою, в якості кандидатів у члени кооперативу. Вони користуються юридичними правами осіб, що беруть участь у виробництві за сумісництвом. Учні, що працюють на договірній основі

на правах виконавців замовлення, наявні в спеціальній картотеці кооперативу і можуть отримувати доручення.

За трудовою угодою в порядку індивідуального працевлаштування учні приймаються на термін:

- до 2-х місяців;
- до 6-ти місяців;
- до одного року.

Денна тривалість роботи учнів:

- у віці від 14 до 16 років – 2 години;
- у віці від 16 до 18 років – 3 години.

Мінімальна тривалість робочого тижня складає:

– в період канікул – 24 години для учнів до 14 років і 36 годин – старше 14 років;

– у вільний від навчання час протягом навчального року – половину часу, передбаченого для учнів відповідного віку.

3. Направлення до кооперативу здійснюється при дотриманні наступних умов:

- особистої заяви учня про прийом на роботу;
- відсутності протипоказань за станом здоров'я до роботи за певним профілем, що підтверджується медичною довідкою; письмової згоди одного з батьків; рекомендації закладу загальної середньої або професійної освіти.

4. Учням у віці до 16 років, які уклали угоди з кооперативом, видаються довідки встановленого зразка з вказанням професії, спеціальності, кваліфікації, часу роботи. В подальшому на підставі цих довідок вноситься відповідний запис до трудової книжки. Учням, старшим за 16 років, які вступають до кооперативу, видається трудова книжка на загальних підставах.

5. Кооператив є формою виробничої праці учнів.

6. Для роботи кооператив використовує приміщення, обладнання, інструменти підприємства-шефа або закладу загальної середньої освіти; за амортизацію відраховує з власного доходу гроші на розвиток бази цих установ.

7. Частина робіт, що не вимагають спеціального обладнання, може виконуватись вдома. Робота на дому не повинна перевищувати 2-х годин, що регулюється виданим додому об'ємом завдань.

8. В кооператив школярів можуть бути прийняті й дорослі: педагоги, керівники гуртків, об'єднань за інтересами, батьки школярів, домогосподарки, пенсіонери. [6, с. 321]

III. Керівництво. органи самоврядування.

Головою кооперативу є вивільнений педагог з числа вчителів закладу загальної середньої або професійної освіти, робітників позашкільних установ, педагогів-організаторів. На період експерименту голова має право подвійного посадового сумісництва, наприклад педагога-організатора і керівника майстерень технічної творчості і прикладного мистецтва. З кількості дорослих членів кооперативу обирається також ревізор і бухгалтер.

Управління кооперативом здійснюється на основі широкої демократії, активної участі всіх його членів у вирішенні всіх питань. Справами кооперативу управляють загальні збори його членів, а в період між зборами – голова. Учні – кандидати і члени кооперативу беруть активну участь розробці устава кооперативу, у виборах голови і ревізора кооперативу, визначенні назви кооперативу, рішенні питань про прийом у члени і кандидати кооперативу, виключення з нього, розгляді і затвердженні планів кооперативу, визначенні розміру відрахувань у фонд кооперативу, розподілі заробітної платні, встановленні цін на виготовлені товари і послуги населенню.

Види робіт, пов'язані з матеріальною, юридичною відповідальністю, покладаються на дорослих членів кооперативу.

Загальні збори скликаються 2 рази на рік, за потреби – більше; вони правомірні вирішувати питання, якщо на зборах присутні не менш, ніж 2/3 всіх членів кооперативу.

Голова кооперативу здійснює повсякденне керівництво діяльністю кооперативу, забезпечує виконання рішень загальних зборів, представляє кооператив у відношеннях з державними і недержавними організаціями,

фірмами, підприємствами, несе відповідальність за виробничо-господарську діяльність кооперативу.

Ревізор здійснює контроль за дотриманням уставу кооператива, збереженням державного і кооперативного майна, законністю угод і господарських операцій, надходженням і витратами грошових і матеріально-технічних ресурсів, вірністю звітності і розрахунків. Ревізор проводить щорічно не менш, ніж одну ревізію господарсько-фінансової діяльності підприємства, надає заключення по річному звіту кооператива. Кооператив призначає з числа своїх членів, що мають відповідну кваліфікацію, але приймає на роботу за трудовою угодою бухгалтера, який несе відповідальність і користується правами, встановленими діючим законодавством для головних бухгалтерів об'єднань, підприємств і організацій. Він підпорядковується безпосередньо голові кооперативу. Методичне керівництво і контроль за роботою кооператива з питань організації бухгалтерського обліку, складання звітності і проведення фінансових операцій здійснюється відповідними службами відділу освіти. [9, с. 44]

Особливості діяльності школярів у кооперативі (об'єднання загальної виробничої задачі, добровільність вступу, самостійний заробіток, відносна незалежність від дорослих, широкі можливості для розвитку активності, самостійності та ініціативи) надають певної своєрідності його підрозділам. В силу таких особливостей, а також внаслідок того, що кооператив діє по різних напрямках діяльності, передбачається розподіл членів кооперативу на бригади. В такому кооперативі передбачаються бригади радіотехніків, прикладників, ремонтників, двірників, в залежності від робіт, що виконуються кооперативом. За наявності великої кількості дітей у бригаді, останні розподіляються на ланки. У ланці може бути не більш, ніж 10 осіб, а в бригаді – не більш, ніж 20. Бригади створюються за різновіковим принципом. В ході виконання робіт виявляється кваліфікація кожного члену кооператива, при комплектуванні бригад необхідно враховувати сформованість вмінь і навичок організувати роботу таким чином, щоб менш підготовлені діти мали змогу підвищувати власну кваліфікацію,

спілкуючись в ході сумісних справ з більш підготовленими. Бригадний різновіковий принцип роботи кооперативу учнів передбачає підняття кваліфікаційного рівня до майстра.

Бригади – це головні помічники голови кооперативу. Вони об'єднуються в раду бригадирів – орган дитячого самоврядування кооперативу, який організовує змагання, визначає співвідношення між суспільною і чисто кооперативною діяльністю. [14, с. 68]

IV. Права та обов'язки члена кооперативу.

1. Член кооперативу зобов'язаний дотримуватись уставу і правил внутрішнього розпорядку кооператива, виконувати рішення загальних зборів, добросовісно працювати і дотримуватись трудової дисципліни, оволодівати передовими методами та прийомами роботи, забезпечувати належну якість послуг і високу культуру обслуговування, брати активну участь в управлінні справам кооперативу, зберігати і зміцнювати його власність.

2. Член кооперативу має право на отримання роботи в кооперативі з урахуванням можливостей кооперативу і кваліфікації робітника на отримання заробітної плати з доходів, які підлягають розподілу між членами кооперативу, у відповідності з якістю вкладеної праці, можливостей вносити пропозиції з покращення діяльності кооперативу, усунення недоліків його роботи. [17, с. 301]

V. Виробничо-господарська діяльність кооперативу.

1. Кооператив є юридичною особою і має самостійний баланс, а також печатку зі своїм найменуванням. Кооператив зберігає свої грошові заощадження на розрахунковому рахунку у відділенні Національного банку України, проводить усі касові операції, отримує від нього кредити, вступає в договірні відносини з підприємствами різних форм власності міста, району, а також здійснює інші дії, які відповідають цілям його діяльності і уставу, а також передбачені законом України «Про підприємництво».

2. Реалізація товарів і послуг, що пропонуються кооперативом, здійснюється за договірними цінами з урахуванням конкуренції на ринку таких послуг. Для реалізації товарів можна запропонувати форми:

- регулярні ярмарки в районі;
- відкриття кіоску або палатки у мікрорайоні;
- виділення приміщення під магазин на території школи.

Крім цього, товари можуть випускати у відповідності з угодами, укладеними з підприємствами, магазинами, громадськими організаціями.

Послуги населенню надаються за договірними цінам або за тарифами, що розроблені і встановлені кооперативом.

I. Зміст діяльності кооперативу.

Кооператив здійснює роботу за такими основними напрямками:

1. Виготовлення товарів народного споживання (декоративно-прикладні товари, різнопобутові пристрої, напівфабрикати для технічної творчості, виробництво борошняних виробів і т.п.);

2. Надання послуг населенню (ремонт меблів, іграшок, мототехніки та ін.), організація технологічної допомоги населенню (майстерні типу «Зроби власноруч», «У допомогу господарю та домогосподарці» та ін.);

3. Прибирання території мікрорайону згідно угоди з підприємствами житлово-комунального господарства;

4. Використання відходів і вторсировини в цілях виготовлення наборів напівфабрикатів для технічної творчості і т.п. [24, с. 124]

ВИСНОВКИ

Аналіз педагогічних особливостей поєднання навчання з виробничою працею показав, що істотні протиріччя, які сформувались між стратегічними цілями освіти і умовами їх реалізації в педагогічній практиці заслуговують особливої уваги.

Якщо раніше вважалось, що школа готує учнів до життя, а головним завданням педагогічного колективу було озброєння своїх вихованців знаннями, вміннями та навичками, то сьогодні озброєння учня сучасними знаннями є лише засобом розгортання духовного та інтелектуального потенціалів особистості школяра.

В той час, як наша держава робить спробу різко стати на шлях нових економічних відносин, така галузь як освіта занурюється в рутину змін. Практично кожного дня Міністерство освіти і науки України видає нові закони, поправки та положення, які формально виконуються на місцях, оскільки за собою, окрім юридичної сили не мають ані матеріального підкріплення, ані соціального.

Не дивлячись на те, що відбувається реформування школи, система української освіти руйнується. Більш, ніж третина всіх школярів, закінчуючи школу, не може знайти собі місце в житті, не має професійних навичок роботи ані на виробництві, ані в сфері обслуговування. Причиною цього є відсутність зв'язку освіти з працею. В школі перестали приділяти належну увагу корисній, виробничій праці. Суспільство поповнюють немічні підлітки, які нічого не вміють. Якщо цей процес не зупинити, його наслідки можуть призвести через історично нетривалий відрізок часу до соціального і політичного колапсу.

В школі спостерігається тенденція заміни в старших класах передбачених програмою предметів розділу «Технології», іншими дисциплінами, а про виробничу працю ніхто вже й не згадує. Діти не вміють і не хочуть працювати. В багатьох шкіл ще зберіглася непогана технічна база, яка могла б допомогти школі вижити в сучасних економічних умовах. Але не вистачає ентузіастів в

школі, людей з підприємницькою жилкою, здатних організувати якесь підприємство, яке допомогло б залучити не лише учнів у виробничі відносини, але й вчителів. Школярі вчилися би працювати та заробляти власною працею матеріальні блага і у школи був би дохід. Але зачасту все впирається або в нестачу грошових засобів, або в незнання того, яким чином організувати щось на базі школи. [12]

В даній кваліфікаційній роботі проаналізовано наукові дослідження класиків педагогіки з виробничої праці; визначено педагогічні особливості формування в учнів професійних компетентностей, які формуються на основі поєднання процесу навчання з виробничою працею в умовах нових економічних відносин.

Крім того, проаналізовано дидактичні основи поєднання навчання з виробничою працею; визначено зміст, методи і форми організації виробничої праці здобувачів освіти з метою всебічного розвитку; розглянуто виробничу працю як складову частину трудової і професійної підготовки школярів до роботи на сучасному промисловому підприємстві; доведено, що виробнича праця є джерелом нових знань і засобом закріплення та поглиблення раніше засвоєних; обґрунтовано той факт, що виробнича праця – це першооснова виховання в майбутніх робітників культури праці.

В роботі також обґрунтовано можливості використання інноваційних технологій в сучасному закладі загальної середньої освіти; розроблено характеристику рівнів розвитку трудових об'єднань школярів; запропоновано варіант відкриття при закладі загальної середньої або професійної освіти кооперативу і вказано основні документи, які потрібно оформити, а також прийнято до уваги передовий педагогічний досвід організації виробничої праці в закладах загальної середньої та професійної освіти України. На жаль, їх не так багато, але кожний з них має тривалий досвід роботи, більше, того, вони працюють у важкий економічний час, і організатори із задоволенням поділяться власним досвідом роботи.

Головне, що зараз потрібно для вчителів трудового навчання та технологій – це бути більш підприємливими і азартними, вміти

підлаштовуватись під зміни в суспільстві, вміти аналізувати ситуацію потреб на виробничому ринку, використовувати досвід, накопичений як сучасною, так і класичною педагогікою.

В умовах національного і культурного відродження України, створення і реалізації концепції національної школи, пошуку нових підходів до визначення змісту і основних напрямків діяльності професійної школи з підготовки освічених, культурних, висококваліфікованих, конкурентоздатних робітників зростає необхідність осмислення історичного досвіду. Сучасне виробництво вимагає від робітників працелюбства, енергійності, високого професіоналізму, здатності самостійно обирати сферу діяльності і ініціативи. Однією з умов формування цих якостей є покращення і вдосконалення освітнього процесу в професійній школі. Цьому, безумовно, буде сприяти освоєння наукового і практичного досвіду розвитку професійної школи в Україні. В сучасних умовах економічної кризи доцільно використовувати його з метою формування національної самосвідомості майбутнього робітника, професійного самовизначення, тактики соціальної поведінки. [11]

Правильно оцінити і врахувати зміни, які відбулися в галузях науки і техніки, а відповідно вони спричинили зміни в системі освіти, надати прогноз в галузі підготовки трудових ресурсів, обрати оптимальний шлях досягнення цієї мети, розумно використати об'єктивні фактори підготовки робітників в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості означає створити умови для прискорення зростання економічного потенціалу нашої незалежної держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Афонькина Ю.А. Становлення професійної спрямованості у розвитку людини. – Миргород: Держ. пед. ін.-т, 2001. – 180 с.
2. Васильєв В.В. Система адаптації працівників до професійної діяльності. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2009. – 300 с.
3. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід: Дидактичний аспект. – Х.: Скорпіон, 2000. – 269 с.
4. Гладкова В.М. Профорієнтація: навчальний посібник / В.М. Гладкова. – Львів: «Новий світ–2000», 2007. – 160 с.
5. Джинчарадзе Н.Г., Мар'яненко Г.І., Ортікова Н.В. Професії майбутнього: анал. записка. – К., 2018. – 24 с. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/analitychna-zapyska-profesiyi-maybutnogo-2018> (дата звернення 12.05.2021).
6. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: Монографія. – Житомир: ЖДУ, 2005. – 367 с.
7. Дутка Г. Фундаменталізація професійної освіти: навч. пос. – К.: ВЦУБС НБУ, 2009. – 128 с.
8. Зима О. Профорієнтаційна робота як елемент виховного процесу в університеті // Вища школа, 2015, № 9/10. – С. 96–108.
9. Климов Е.А. Як вибрати професію: кн. для учнів ст. класів серед. шк. Друге вид. доп. і дороб. – Миколаїв: Просвітництво, 2000, – 159 с.
10. Козловский О.В. Как правильно выбрать профессию: методики, тесты, рекомендации / О.В. Козловский. – Донецк: ОООПКФ «БАО», 2006. – 800 с.
11. Концепція профільного навчання в закладах загальної середньої освіти. URL: https://www.ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/ (дата звернення 22.04.2021)
12. Концепція профільного навчання в старшій школі. URL: <https://vokrda.kuprda.gov.ua/info/page/6834> (дата звернення 26.04.2021)

13. Кравецький В. Мотиваційна основа вибору професій школярами / Віктор Кравецький // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2009. – № 3. – С. 29–37.

14. Кравецький В.Е. Підготовка учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення в сучасних умовах / Кравецький В.Е. – К.: Наук. думка, 2000. – 181 с.

15. Куліненко Л.Б. Вивчення мотивів вибору старшокласниками майбутньої професії «людина–техніка» / Л.Б. Куліненко // Наша школа. – 2001. – № 1. – С. 12–15.

16. Куліненко Л.Б. Готовність старшокласників до вибору професії «людина–техніка» у сучасних умовах. / Л.Б. Куліненко // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2001. – Вип. 10. – С. 63–66.

17. Куліненко Л.Б. Консультативна допомога у професійному самовизначенні учнів / Л.Б. Куліненко // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді / Збірник наукових праць. – Кн. II. – К., 2000. – С. 297–302.

18. Куліненко Л.Б. Основні напрямки профорієнтаційної роботи в сучасній школі / Л.Б. Куліненко // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2000. – Вип. 9. – С. 83–87.

19. Куліненко Л.Б. Педагогічні засади формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина–техніка»: Монографія. – Ізмаїл: СМІЛ, 2012. – 164 с.

20. Куліненко Л.Б. Системність профорієнтаційної роботи в сучасній загальноосвітній школі / Л.Б. Куліненко // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2002. – Вип. 11. – С. 56–60.

21. Кизенко В.І. Постнекласична методологія профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання // Український педагогічний журнал. Ukrainian Educational Journal. 2016. – № 1. – С. 94–108.

22. Максименко В.П. Дидактика: курс лекцій: Навч. посіб. / В.П. Максименко. – Хмельницький: Хм ЦНП, 2013. – 222 с.
23. Пасечнікова Л.П. Технологія досягнення професійного успіху. 10 клас: Навчально-методичний посібник для вчителів / Л.П. Пасечнікова. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. – 224 с. (Серія «Профільне навчання»).
24. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до профільного самовизначення в умовах профільного навчання: метод. посіб. / [Д.О. Закатнов та ін.]; за ред. Д.О. Закатнова. – К.: ІПВАПН України, 2005. – 215 с.
25. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: посібник / за ред. М.П. Тименко. – К., 2001. – 152 с.
26. Підготовка учнів основної школи до вибору профілю навчання у старших класах (на прикладі технологічних профілів): метод. реком. для вчителів загальноосвіт. навч. заклад. / автори-укладачі: М.С. Янцур, А.І. Ватженко, О.Г. Островський. – Рівне: РДГУ, 2009. – 81 с.
27. Професії промислового виробництва. Машинобудування. Металообробка: путівник. – Рівне: РОЦ ПО ДСЗ, 1994. – 74 с.
28. Професії сільськогосподарського профілю. – Рівне: РОЦ ПО ДСЗ, 1993. – 85 с.
29. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник / За ред. О.В. Мельника. – К.: «Четверта хвиля», 2009. – Вип. № 1. – 230 с.
30. Чистякова С.Н., Родичев Н.Ф., Лернер П.С. та ін. Професійні проби. Технологія і методика проведення: методичний посібник для вчителів 5–11 класів. – Миколаїв: Академія, 2011. – 192 с.
31. Ягунов В.В. Педагогіка: Навч. посіб-к. К.: Либідь, 2003. – 560 с.
32. Янцур М.С. Класифікація, аналіз та опис професій з практикумом: навчально-методичний посібник / М.С. Янцур. – Рівне: РДГУ, 2006. – 250 с.
33. Ящун С.М. Професійна підготовка викладача загально технічних дисциплін: теоретичний аспект: навч. посіб. / С.М. Ящун. – Умань: Візаві, 2015. – 132 с.

34. Holland Y.L. Explorations of a theory of vocational choice. Psychol. 2008. – V. 52. № 1. – P/ 13–27.
35. Icieve and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (9), Issue: 19, 2017. www.seanewolim.com
36. Thomas L.G., Knezek D.G. Information, communication and education technology standarts for students, teachers and school leaders // International Technology in Primary and Secondary Education, 2008. – Vol. 20. – p.p. 333–348.
37. Poole G.S. Higher education reform in Japan: International education Jornal. – 2003. – Vol. 4. – №3. – P. 149–176.
38. <https://studentsbook.com.ua/>
39. <https://trudove.org.ua/>
40. <https://technologys.info>